

Ім'я користувача:
Юрій Данч

Дата перевірки:
24.05.2023 13:43:21 CEST

Дата звіту:
24.05.2023 16:15:58 CEST

ID перевірки:
1015228601

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100011750

Назва документа: BaratéAnnamária

Кількість сторінок: 66 Кількість слів: 18019 Кількість символів: 142014 Розмір файлу: 13.48 MB ID файлу: 1014905400

2.25% Схожість

Найбільша схожість: 0.47% з Інтернет-джерелом (<https://adoc.pub/a-bereg-megyei-politikai-elit-a-dualizmus-idszakaban..>)

2.25% Джерела з Інтернету

81

Сторінка 68

Не знайдено джерел з Бібліотеки

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

11.4% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 8 слів та 0%)

11.1% Вилучення з Інтернету

784

Сторінка 69

4.77% Вилученого тексту з Бібліотеки

82

Сторінка 76

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

7

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

ОСВІТА ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ МУКАЧЕВА 1860–1870 РР.

БАРАТЕЙ АННА-МАРІЯ АТТІЛІВНА

Студентка ІV-го курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № __8.__ / 22 листопада 2022 р.

Науковий керівник:

МОЛНАР ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ

доктор філософії, доцент

Завідувач кафедру:

ЧОТАРІ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

кандидат історичних наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 20_ року

Протокол № _____ / 20_

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

ОСВІТА ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ МУКАЧЕВА 1860–1870 РР.

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка ІV-го курсу

БАРАТЕЙ АННА-МАРІЯ АТТІЛІВНА

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **МОЛНАР ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ**

доктор філософії, доцент

Рецензент: **Дорчі Кароліна Дюлівна**

старший викладач

Берегове

2023

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

OKTATÁS ÉS TÁRSADALMI ÉLET MUNKÁCSON

AZ 1860–1870-ES ÉVEKBEN

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Baraté Anna–Mária

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: Középiskolai oktatás (történelem)

Témavezető: Dr. Molnár Ferenc

PhD, docens

Recenzens: Darcsi Karolina

adjunktus

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ВІД НЕОАБСОЛЮТИЗМУ ДО КОМПРОМІС. ІСТОРІЯ МУКАЧЕВА МІЖ 1849–1867 РОКАМИ	8
1.1. Історія Угорщини в період неоабсолютизму.....	8
1.2. Розвиток системи дуалізму: від компромісу до утворення Ліберальної партії.....	10
1.3. Історія Мукачева до 1867 року	12
1.4. Конфесійний, етнічний та мовний поширення громадянам Мукачева між 1850-1870 роками	14
1.5. Парламентські посланці Мукачева в 1861-1875 роках.....	19
II. РОЗДІЛ. ОСВІТА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ ТА САМООРГАНІЗАЦІЯ МУКАЧЕВА У 1860–1870-Х РР.	22
2.1. Закон про народну освіту 1868 року	22
2.2. Освіта Мукачева.....	24
2.3. Мукачівська гімназія	26
2.4. Освіта дорослих Мукачева.....	28
2.5. Становище народної освіти Мукачева в пресі (1872 р.)	29
2.6. Єврейська освіта	35
2.7. Діяльність асоціації в Угорщині	36
2.8. Асоціації та товариства в Мукачеві	39
2.9. Товариство допомоги жінкам	43
2.10. Товариство допомоги Єврейське	45
ВИСНОВКИ	47
РЕЗЮМЕ	49
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА СПИСОК РЕСУРСІВ	51
ДОДАТОК	58

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
I. FEJEZET	8
A NEOABSZOLUTIZMUSTÓL A KIEGYEZÉSIG. MUNKÁCS TÖRTÉNETE 1849– 1867 KÖZÖTT	8
1.1. Magyarország története a neoabszolutizmus időszakában	8
1.2. A dualizmus rendszerének kiépülése: a kiegyezéstől a Szabadelvű Párt megalakulásáig.	10
1.3. Munkács története 1867–ig.....	12
1.4. Munkács polgárainak felekezeti, nemzetiségi, nyelvi megoszlása az 1850–70–es években	14
1.5. Képviselőválasztások Munkácson 1861 és 1875 között.....	19
II.FEJEZET	22
OKTATÁS, TÁRSADALMI ÉLET ÉS ÖNSZERVEZŐDÉS MUNKÁCSON 1860–1870-ES ÉVEKBEN. 22	
2.1. Az 1868. évi népoktatási törvény	22
2.2. Oktatás Munkácson	24
2.3. Munkácsi alreál-gimnázium.....	26
2.4. Felnőttképzés Munkácson	28
2.5. Munkács népnevelési állapota a sajtó tükrében (1872)	29
2.6. Izraelita oktatás	35
2.7. Társulatok működése Magyarországon	36
2.8.Egyesületek és társulatok Munkácson	39
2.9. Segélyező nőegylet	43
2.10. Segélyező zsidóegylet.....	45
ÖSSZEGZÉS	47
PE3IOME.....	49
FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE	51
FÜGGELÉK	58

BEVEZETÉS

A szakdolgozat keretében Munkács oktatásügyét és társadalmi életének színtereit kutattam az 1860–1870-es években, továbbiakban ezek bemutatására teszek kísérletet.

A szakdolgozat két fő fejezetből áll. Az első tartalmi részben a szabadságharc utáni Magyarországról szeretnék részletes képet nyújtani. Ennek nyomán a neoabszolútizmus és a provizórium időszakát, valamint az 1867-ben létrejövő kétközpontú állam rendszerének kiépítését ismertetem a szakirodalom segítségével. A fejezet hangsúlyosabb egységét az egykori Bereg vármegye szerves részét képező, a történelmi emlékezetben közismert Munkács és az egykoron stratégiai jelentőséggel bíró vár kapja. A város és a településről elnevezett erődítmény jelentőségének ismertetését követően a lakosság nemzetiségi, felekezeti, valamint nyelvi megoszlását taglalom Fényes Elek¹ és Lehoczky Tivadar² munkáin keresztül az 1851–1870-es évek között.

A **kutatás célja** az, hogy szakirodalmi munkák, elsődleges források és a korabeli sajtó segítségével ismertessem Munkács oktatási és társadalmi életét az 1860–70-es években. Így a dolgozat második fejezetének lényegi részét az oktatástörténet képezi.

Az oktatási helyzet alakulása kétségkívül minden időben egy lényeges, generációkat felölelő, egy fejlődő ország biztos alapjául szolgáló funkciót és színteret jelent. Ezt a szerepet kezdetben az egyházak töltötték be. Az idők folyamán az állam is felismerte az oktatás fontosságát és a dualizmus kori népoktatási törvény bevezetésével gyökeres változásokra került sor. E törvények végrehajtását illetően kerül bemutatásra a dolgozatban a korabeli sajtón keresztül Munkács közoktatási állapota. A sajtóorgánumok összegyűjtésekor a legtöbb információt az 1872. évről találtam, azonban a téma mélyebb és részletesebb megismeréséhez a későbbiekben további kutatás szükséges.

A dolgozat további részében a Munkácson létrejövő társadalmi szervezeteket, egyesületeket ismertetem, amelyek különböző céllal szerveződtek. Ilyenek voltak a segélyező egyesületek, a lövészegyletek, egyházi dalos egyletek, amelyek már a dualizmus előtti években is nagy szerepet töltöttek be a társadalmi életben. Fontos megemlíteni a szórakozás céljából működő egyesületeket, a kaszinókat is.

A fent említett egyesületek a társadalom lakosságának nehézségei esetén próbáltak hozzájárulni azok megoldásához, valamilyen szintű orvoslásához. A város kiemelkedő egyesülete, a segélyező nőegylet az 1873-ban árváknak és özvegyeket vett a pártfogásuk alá. A gazdasági egyletek

---

¹ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik*. 3. kötet. K. n., Pest, 1851.

² LEHOCZKY Tivadar: *Bereg vármegye monographiája*. III. kötet. Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, Ungvár, 1881. (Továbbiakban: LEHOCZKY 1881. III. kötet)

is hozzájárultak a város fellendítéséhez, ilyen volt a Munkácsi Népbank vagy a munkácsi Hitel- és Zálogkölcson Intézet.

A **munka tárgya**, hogy a város történelmének, társadalmának, közművelődésének megismerését minden érdeklődő számára elérhetővé tegye a szakirodalmi munkákon és sajtóforrásokon keresztül.

A **kutatás módszerét** tekintve a dolgozat a releváns szakirodalom, a korabeli sajtóorgánumok és kisebb mértékben levéltári források feldolgozásán épül.

A dolgozat szerkezetileg a következő elemekből áll: bevezetésből, két fejezetből, terjedelmét tekintve 64 oldalból, továbbá 4 ábrát, 8 táblázatot és 7 mellékletet tartalmaz. A felhasznált irodalomlista 67 címegységet foglal magában. A korabeli sajtóorgánumok közül: *A Hon*, *Bereg*, *Budapest Közlöny*, *Fővárosi Lapok*, *Politikai Újdonságok*, *Pesti Napló*, *Ellenőr*, *Vasárnapi Újság*, *Nefelejts* című folyóiratokat használtam fel.

I. FEJEZET

A NEOABSZOLUTIZMUSTÓL A KIEGYEZÉSIG. MUNKÁCS TÖRTÉNETE 1849–1867 KÖZÖTT

1.1. Magyarország története a neoabszolútizmus időszakában

A szabadságharcot lezáró világosi fegyverletétel után a megtorlás időszaka következett. Az új berendezkedés kiépítése már 1848–49 fordulóján, Alfred zu Windisch-Grätz herceg, császári tábornagy fővezérsége idején megindult. Azonban a jóval kegyetlenebb megtorlás kezdetét Julius Haynau tábornagy fővezéri kinevezése jelentette. 1849. október 6-án, Pesten lőtték agyon Batthyány Lajost, az első magyar kormány miniszterelnökét. Aradon pedig e napon a szabadságharc tizenkét tábornokát és egy ezredesét végezték ki. A harcokban résztvevőkre kivégzés, bebörtönzés várt. Többen emigrációba is vonultak.³

Az eseményeket I. Ferenc József császár (1848–1916) abszolutisztikus kormányzása követte. Az 1849. március 4-én kibocsájtott olmützi alkotmánnyal Magyarország megszűnt önálló királysággá, szinte minden ügy közössé vált. Elkezdődött az ország beolvasztása a Habsburg Birodalomba. Részekre darabolták Magyarországot, leválasztották róla Horvátországot, Erdélyt, létrehozták a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, majd megszüntették a megyei szervezetet. A fennmaradó területet pedig öt kerületre osztották. A Magyarországon illetékes kormányzati szervek a bécsi birodalmi központi szervek alárendeltjeként működtek. A sajátos államszervezetet és az 1848-ig élvezett autonóm jogkört teljesen megszüntették.⁴

Az 1850–1859 között fennálló új rendszer névadója Alexander Bach belügyminiszter volt. A birodalomba való beillesztést Bach adminisztrációs úton képzelte el. Megkezdődött a polgári állam kiépítése, amely osztrák mintára történt. A német nyelv bevezetése is életbe lépett a közigazgatásban, amely a magyar társadalom ellenszenvét váltotta ki. Ezenkívül titkosrendőrség, besúgóhálózatok is működtek.⁵ A fennálló rendszer a jobbágyfelszabadítást, a közteherviselést, a törvény előtti egyenlőséget a saját érdekeinek megfelelően kívánta alakítani. Az önkényuralmi rendszerrel szemben, az ellenállás időszaka vette kezdetét, amely aktiválta a magyar társadalmat. Nyílt és passzív ellenállások egyaránt létrejöttek. A passzív ellenállók közül Deák Ferenc és támogatói emelhetők ki. A politikai életből való kimaradás, az adófizetés- és a hivatalvállalás megtagadása jellemzi

³ Vö. HERMANN Róbert: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*. Útmutató Kiadó, [Budapest], 1999.

⁴ DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 41–44.

⁵ CSORBA László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In *Magyarország története a 19. században*. Szerk.: Gergely András. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 281. (Továbbiakban: CSORBA 2005.)

leginkább ezt a fajta irányt. Deák eladta birtokát és felköltözött Pest–Budára, ahol barátai körében megvitatták az országot sújtó problémákat.⁶

Az 1850-es évek végére Ausztriát anyagi gondok terhelték, a Bach-rendszer kiadásai csődhöz vezettek, és a külpolitika terén is viszontagságokba ütköztek, katonai vereségek sorozata sújtotta a Habsburg Birodalmat. 1860-ban fordulat következett, ugyanis október 20-án Ferenc József kibocsátotta az Októberi Diplomát, amelyben elképzeléseit közölte a Habsburg Birodalom föderatív átszervezéséről, s Magyarországon pedig az 1847-es állapotokat állította volna vissza. A dokumentum Magyarország helyét a központosított Habsburg Birodalom részeként vázolta fel. Az Októberi Diploma garantálta, hogy a törvényhozás jogát ezentúl az egyes tartományok saját hatáskörű gyűléseik és a birodalmi tanács közreműködésével gyakorolja. Elrendelte a tartományi gyűlések visszaállítását és tagjaikból birodalmi tanács választását. Magyarországon visszaállították a Helytartótanácsot, a Magyar és Erdély Udvari Kancelláriát.⁷ Ezek a rendelkezések leginkább a központi kormányzatnak kedveztek, ugyanis a tényleges kormányzás a birodalmi minisztérium kezében maradt. Az új rendszer kiegészítéseképp 1861-ben a februári pátens kiadására került sor, amelynek értelmében Magyarországot centralista, azaz központosított részeként jelölte ki. A tanácsadó testület helyett kétkamarásat szervezett meg: a 343 követből, 85 fő lett volna magyar küldött. A magyar vezetőréteg nemtetszését fejezte ki, ugyanis úgy vélték, hogy ezzel Magyarország lesüllyedne a többi örökös tartomány közzé. Az uralkodó összehívta 1861-ben az országgyűlést a pátens elfogadása érdekében. Az országgyűlés eredménytelenül zárult. Az országgyűlésen a magyar képviselők közül két párt alakult. A februári pátens elfogadhatatlanságát mind a két fél alátámasztotta, a fő kérdés, az volt, hogy milyen módon, milyen formában közöljék azt az uralkodóval. A Tisza Kálmán vezetése alatt létrejött Határozati Párt, szabálytalan eljárás szerint, határozat formájában szerette volna közvetíteni az országgyűlés választát a megkoronázatlan uralkodóval. Míg a mérsékeltebb Deák Ferenc vezette Felirati Párt szabályos úton, felirat formájában kívánta azt közölni. A Deák-féle Felirati párt álláspontja kapott többséget, így két feliratban is kifejtette az 1848.évi alkotmányhoz való ragaszkodást. Az uralkodó felségsértésnek tekintette a visszautasítást, s feloszlatta az országgyűlést. Egy újabb katonai rendszer kialakítása vette kezdetét, Anton Schmerling államminiszter kinevezésével. Ezt az időszakot ideiglenes kormánynak tekintették (provizórium), amely 1861-től 1865-ig tartott.⁸

---

⁶ GERGELY András: *Magyarország történet a 19. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 289–290. (Továbbiakban: GERGELY 2005.)

⁷ SZABÓ György: *Forradalom és kiegyezés választútján (1860–61)*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1967. 78., 158–160., 259–262., 604–605.

⁸ KOSÁRY Domonkos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 411–414.

A provizórium éveiben a közeledési szándék volt mind két oldalról megfigyelhető. A német egységből való kimaradás, majd a königgrätzi csata elvesztését követően, Ferenc József jelét adta kompromisszumkészségre. Deák Ferenc az 1865. április 16-án kiadott *Húsvéti cikkében* kifejtette azt, hogy hajlandó engedni a '48-as alapvetésből, a közös külpolitika, közös védelem és közös pénzügy tekintetében, így „hangot adott” kiegyezési szándékának. A kiegyezéshez vezető út hosszú volt, Andrassy Gyulát magyar miniszterelnökké nevezték ki, s 1867. február 17-én elfogadta az országgyűlés a kiegyezési törvényt, amelynek értelmében létre jött a kétközpontú állam. Ferenc József megkoronázására is sor került. A két fél megállapodása a provizórium végét jelentette.

1.2. A dualizmus rendszerének kiépülése: a kiegyezéstől a Szabadelvű Párt megalakulásáig

Az 1867. évi ún. kiegyezési törvénycikk helyreállította Magyarország állami önállóságát és szuverenitását; dualista, kétközpontú birodalmat hozott létre Osztrák–Magyar Monarchia néven. A sajátos állami berendezkedését mind a két fél részéről a kialakult közjogi rendszer értelmezése formálta. Ez lehetővé tette a birodalom két felének belkormányzati önállóságát. Kompromisszum alapján a hadügy, a külügy, és a pénzügy közös lett. Közös szervek jöttek létre, mint a három minisztérium, a közös minisztertanács és a két állam közös ügyeinek költségeit az erre a célra létrehozott parlamenti delegációi állapították meg, amely külön-külön tanácskozott. A közös miniszterek politikáját a delegációk kérdőre is vonhatták.⁹ Az uralkodó jogkörébe tartozott a hadsereg vezetése, a parlament felosztása, valamint a kormány kinevezése is. Sajátos nemzeti váltógazdaság is kialakult, ennek értelmében, ha a közös külügyminiszter osztrák volt, akkor magyar pénzügyminisztert neveztek ki.¹⁰ Az állami hivatalok nyelvhasználatában visszaállították a magyar hivatali nyelvet.¹¹

A Pragmatica Sanctióra alapozott kiegyezés pedig kimondta, hogy a két ország feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul össze van kötve, így a közös államügyek terheit is ezentúl viselik. Így tehát a kétközpontú birodalom között egy gazdasági kiegyezés is született, amely tízévenkénti újítást igényelt. Ezt az 1867. évi decemberi alkotmány rögzítette. A gazdasági kiegyezés értelmében

---

⁹ CSORBA 2005. 360–362.

¹⁰ PALOTÁS Emil: A Birodalom újjászervezésének kísérletei (1850–1867). In *19. századi egyetemes történelem 1789–1914. Európa és az Európán kívüli országok*. Szerk.: Vadász Sándor. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 262–263. (Továbbiakban: PALOTÁS 2011.)

¹¹ FEDINEC Csilla: Ruszin önmeghatározási kísérletek az 1860-as években. Hivatali nyelv. In *Társadalomtudományi tanulmányok. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet – Molnár Ferenc. Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont–RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2021. 81. (Továbbiakban: FEDINEC 2021.)

Magyarországnak részt kellett vállalnia az államadóság közös törlesztésében. A had- és külügy költségeinek rézsarányát 30:70 %-ban határozták meg, ebből a Magyarországra eső rész 30 % volt.¹²

A kiegyezésnek voltak ellenzői, legfőbb képviselője Kossuth Lajos volt, aki Cassandra-levelében erős hangvétellel fordult Deákhhoz. A Habsburg Birodalmat pusztulásra ítélte államalakulatként bélyegezte, elítélte az államjogi megállapodást.¹³

A dualista Magyarország első miniszterelnökévé Andrássy Gyulát választotta meg az uralkodó, 1871-ben pedig az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere lett. A dualizmus kezdeti pártstruktúrája 1867 februárjáig alakult ki. A politikai berendezkedés tekintetében kormánypárti, illetve ellenzéki pártokról beszélhetünk. A már említett, 1861-ben megalakult Felirati Pártból jött létre a dualizmus első pártja a Deák Párt. Programját a kiegyezés és a kormányhoz való hűség jellemezte. A Deák Párt 1875-ig kormányzott. Míg az ellenzék, a Határozati Pártból létrejövő Balközép Párt volt, Tisza Kálmán irányítása alatt, amely ugyan elfogadta a kiegyezést, de kevesellte a magyar önállóságot. Az ellenzék radikálisabb pártjából alakult meg a szélsőbal (Szélbal) irányzatot képviselők, irányítói közé tartoztak az emigrációból hazatért Kossuth-hívek, akik általános titkos választójogot, perszónáluniót és nem utolsósorban a nemzetiségek egyenjogúságát sürgették. 1865 decemberében a Határozati Pártból a Balközép mellett létrejött az Országos 48-as Párt néven ismert politikai csoport, akik a kiegyezést nem támogató, teljes függetlenséget akaró állásponton voltak.¹⁴

1875-re egy stabil kétpólusú pártstruktúra jött létre. A szilárd kormánypárt létrejöttének oka a mérsékelt ellenzék közeledése volt. Az említett évben ugyanis a Deák-párt a balközép Tisza által vezetett mérsékeltjeivel egyesült, ezzel létrejött a Szabadelvű Párt, mely 30 éven keresztül kormányozta az országot.¹⁵

Ki kell hangsúlyozni Deák Ferenc és Eötvös József, Magyarország vallás- és közoktatásügyi miniszter szerepét a korszakban, akik jelentősen hozzájárultak a nemzetiségi egyenjogúság eléréséhez. Széleskörű nyelvhasználati jogokat biztosítottak a magyarországi nemzetiségek számára. 1868-ban törvényeket fogadtak el a népiskoláról, vallásügyről, nemzetiségről, hadi erőről is. A kiegyezéssel a zsidók politikai és polgári egyenjogúsága is megszavazásra került. A magyar csapatok mellett honvédséget is szerveztek. Az 1868 őszen megtörtént a horvát-magyar kiegyezés is, amely rendezte Magyarország és Horvátország politikai helyzetét, így megőrizte területi autonómiáját.¹⁶

---

¹² PALOTÁS 2011. 263–264.

¹³ DEÁK Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. Szerk.: Romsics Ignác. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009. 100–101.

¹⁴ LÁSZLÓ Gézáné: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*. Doktori disszertáció, Budapest, 2013. 38. (Továbbiakban: LÁSZLÓ 2013.)

¹⁵ Uo. 2013. 38.

¹⁶ Uo. 1997. 47.

1.3. Munkács története 1867-ig

Munkács és a településről elnevezett vár a legismertebb és egyben legsokszínűbb nemzetiséggel, kultúrával rendelkező város. Természetföldrajzi vonatkozásban a történelmi Magyarország északkeleti részén helyezkedett el Bereg vármegye szegmensként.¹⁷ A község keletkezését tekintve az Árpád-korra nyúlik vissza. A város elnevezéséről Anonymus úgy vélekedett, hogy a magyarok a Vereckei-hágón való átkelésük után a területre érkeztek és Munkácsnak nevezték el, mivel nagy munkával és fáradsággal jutottak el erre a földre.¹⁸

A nagy múltra visszatekintő vár egykoron stratégiai jelentőséggel bírt.¹⁹ Az első írásos említés a várról 1263-ból való. A történelem során számtalan uralkodónak, főúri személynek volt a birtokában, mint például Nagy Lajos magyar királynak, aki a várban pihent meg litvániai hadjáratáról hazatérve. Az erődítmény Zsigmond király tulajdonában is volt 1391-től. Továbbá az évszázadok folyamán birtokosai voltak a Hunyadiak, az erdélyi fejedelmek is: Rákóczi Zsigmond, Bocskai István (1605), Bethlen Gábor (1622).²⁰ Széles körben ismert, hogy a kuruc felkelések idején a várat Zrínyi Ilona három évig védte a császáriakkal szemben, később pedig fia, II. Rákóczi Ferenc birtokába került.²¹ Ily módon a Rákóczi-szabadságharcban is fontos szerepet játszott a község és a vár. Lengyelországból Magyarországra érkezve II. Rákóczi Ferenc és csapatai 1703. június 26-án visszafoglalták Munkácsot. Azonban az erődítmény visszaszerzésére csak a következő évben került sor. A környékbeli ruszinok kitartóan harcoltak a kurucok oldalán, azonban a harcok vereséggel zárultak, s a vár parancsnokai feladták a várat és az ezt követően időszakban az erődítmény fokozatosan veszített stratégiai jelentőségéből. A Rákóczi-szabadságharc után a család birtokait az osztrák Schönbornok kapták. A család története a középkorig vezethető vissza. A 18. századtól kezdve tagjai voltak a magyarországi nemességnek.²²

Munkács lakosságának etnikai összetétele sokszínűvé vált, ugyanis a 19. század első felében a Munkácsból északra fekvő bánya- és iparvidékre a Felvidékről költöztetett német munkások telepítése kezdődött el, akik több új falut is alapítottak. Ilyen volt például Kerepec,

---

¹⁷ SOLYMOSI József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben*. Doktori disszertáció. Budapest, 2009. 104. (Továbbiakban: SOLYMOSI 2009.)

¹⁸ FAKÁSZ Mihály: *Sasfészek a Latorca völgyében*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006. 9. (Továbbiakban: FAKÁSZ 2006.)

¹⁹ BERGHAUER Sándor: Regélő váraink. In *Közoktatás*. 2003. 10. évfolyam, 2–3. szám. 25.

²⁰ FAKÁSZ 2006. 180.; BAGU 2002. 35–36.

²¹ KÉSZ Barnabás: „Egy földön, egy hazában”. *Hon- és népismeret kárpátaljai fiataloknak*. PoliPrint, Ungvár-Beregszász, 2009. 43.

²² POHILEC Szilveszter: A legnagyobb Rákóczi birtok a Schönbornok tulajdonában (1726–1746). In *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása*. Szerk.: Papp Klára – Püski Levente és Novák Ádám. Debrecen, 2019. (Továbbiakban: POHILEC 2019.)

amiből Felsőschönborn lett.²³ A grófi családnak köszönhetően korszerűsítésekre került sor az uradalom közlekedési viszonyait tekintve, útjavításokat hajtottak végre.²⁴

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején is, leginkább a mai kárpátaljai magyarok számára egy igencsak jelentőséggel bíró esemény helyszíne volt Munkács, ugyanis a külvárosnál 1848. április 22-én zajlott le egy győztes ütközet, ahol fontos szerepe volt Martinyi Frigyes őrnagynak és Andrejkovics Endre, ungvári papnövendéknek, akiknek köszönhetően sikerült visszaszorítani és visszavonulásra kényszeríteni a császári-királyi csapatokat.²⁵ Azonban forradalmat és szabadságharcot lezáró világosi fegyverletétel hírére, 1849. augusztus 26-án Munkács várának védői is feladták az erődítményt és az orosz invázió távozását követően az osztrákok vették át a várfölötti irányítást.²⁶ A forradalom után az erődítmény fokozatosan vesztett jelentőségéből és szabadságharcban részt vettek börtönül szolgálókat, ezt bizonyítja, hogy törölték a katonai erődítmény soraiból, 1855-től 1896-ig polgári fegyházként (börtönként) funkcionált.²⁷ A fegyházként funkcionáló várban kórház is működött, illetve a református, izraelita felekezetűeknek külön várkápolnát készítettek valamint munkaszobákat is kialakítottak a fegyencek számára. A fegyház célja nem a büntetés volt, hanem a börtön utáni élet társadalmának hasznos polgárokká való nevelése. Ezért is sajtíthatnak el különböző mesterségeket a fegyházban, mint pl.: szabó, cipész, takács, lakatos, kovács, asztalos, kocsigyártó, bodnár, esztergályos.²⁸

Az 1849. március 4-én kiadott olmützi alkotmánnyal Magyarország önállósága megszűnt, ami a területi berendezkedés megváltozását is eredményezte. A térséget öt kerületre²⁹ osztották. Munkács, a Kassai Katonai Kerülethez, azon belül is az Ungvári Polgári Kerülethez tartozó Bereg megye részét képezte. Minden kerület élére adminisztrátorokat neveztek ki. A kassai kerülethez tartozó keleti megyék élén Villecz Ignác, császári-királyi főispán állt. A megyéknek is meg volt a saját megyefőnökük, akik irányították a fennhatóságuk alá tartozó megyét. Bereg megyében Fejérváry Istvánt nevezték ki.³⁰

---

²³ PAVLENKO, Georgij Vasziljevics: A németek letelepedése Kárpátalján a XVIII–XIX. században. In *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv*. Szerk.: NAGY Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 38. (Továbbiakban: PAVLENKO 1997.)

²⁴ BOTLIK 2001. 52.

²⁵ SOLYMOSI 2009. 116.

²⁶ NYÉKI Tamás: A munkácsi vár 1848–49-ben. In *Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben*. Szerk.: Döbör András–Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc – Nagy Tamás – Zakar Péter. Szeged, 1999.; FAKÁSZ 2006. 224.

²⁷ VARGA Bálint: *Árpád a város fölött, Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Budapest, 2017. 81. (Továbbiakban: VARGA 2017)

²⁸ TABÓDY József: *Munkács múltja és jelene Magyarország történetében*. Pest, 1860. 98–100. (Továbbiakban: TABÓDY 1860.)

²⁹ Az öt kerület központja: Sopron, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Pest-Buda.

³⁰ MOLNÁR Ferenc: Az olmützi alkotmány kihirdetése az Ungvári kerületben (1849. november – december). In *LIMES. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*, 2016. 3. évf. 251–152. (Továbbiakban: MOLNÁR 2016.)

Az alkotmányt a négy megyében különböző időpontokban adták ki.³¹ A nemzeti egyenjogúságra szólító alaptörvény kihirdetésére Munkácson, november végén került sor. Az alkotmány kihirdetésére több nyelven³² került sor. A konstitúciót végül Ferenc József 1851-ben hatályon kívül helyezte, ugyanis a császár hatalmának korlátozását látta az olmtüzi alkotmányban.³³

1.4. Munkács polgárainak felekezeti, nemzetiségi, nyelvi megoszlása az 1850–70-es években

Az 1848–49. évi szabadságharc leverése után a Habsburg Birodalom politikai és közigazgatási átszervezését követően elhalaszthatatlanná vált a magyarországi népszámlálás megszervezése. Ennek céljából a bécsi belügy-, hadügy- és kereskedelmi minisztérium, valamint a statisztikai hivatal kidolgozta az 1850. év nyarán Magyarországon végrehajtandó népszámlálás tervezetét, amely a birodalom más régióit is érintette. A népszámlálás művelete a Poroszország elleni fegyverkezés miatt megakadt és csak 1851 nyarán folytathatták.³⁴

Munkácsra vonatkozóan a nemzetiségi és felekezeti megoszlásáról Lehoczky Tivadar és Fényes Elek összeírásaiból tudhatunk meg többet. Lehoczky munkája szerint 1851-ben Munkácson 6752 személy élt.³⁵ Népszámlálási eredmények alapján 1857-re, már 7,385 fő volt Munkács lakossága.³⁶ Nemzetiségüket tekintve magyarok, ruszinok, zsidók, németek és cigányok is éltek a településen. A lakosság emelkedése is megfigyelhetővé vált, 1870-re 1850 személlyel növekedett a lakosság száma.³⁷

Fényes Elek feljegyzéseiből kiderül, hogy a felekezeti megoszlás tekintetében, míg 1851-ben a római katolikusok száma 980 volt,³⁸ 1870-ben már 1579 hívő.³⁹ A görögkatolikusok száma 1388, amely 2353-ra növekedett 19 év alatt. A helvét hitvallású 895 fő,⁴⁰ s 957 személyt számlált 1870-re.⁴¹ A zsidó vallást követők száma több mint ötszörösére növekedett, ugyanis 1851-ben még

---

³¹ MOLNÁR Ferenc: Fejezetek az északkelet-magyarországi ruszinok neoabszolútizmus kori történetéből. In *Társadalomtudományi tanulmányok. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet – Molnár Ferenc. Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont–RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2021. 70. (Továbbiakban: MOLNÁR 2021.)

³² Magyarul, németül és ruszinul

³³ MOLNÁR 2016. 251–258.

³⁴ DÁNYAI Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. KSH, Budapest, 1993. 10.

³⁵ LEHOCZKY Tivadar: *Beregvármegye monographiája*. III. kötet. Különös rész. Pollacsek, Ungvár, 1881. 437.

³⁶ Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos háziállatok kimutatásával együtt*. Pest, 1871. 688.

³⁷ LEHOCZKY 1881. III. kötet. 437.

³⁸ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leiratik*. 3. kötet. K. n., Pest, 1851. 119. (Továbbiakban: FÉNYES 1851.)

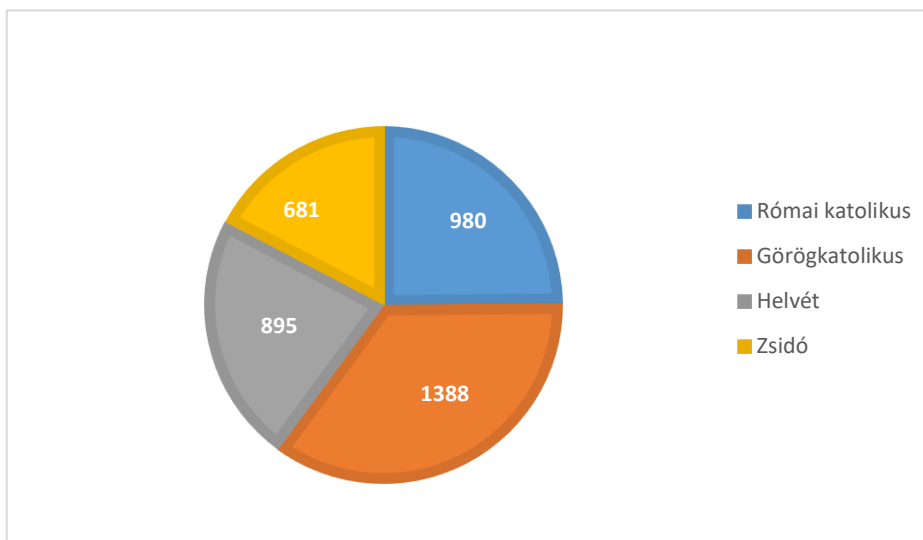
³⁹ LEHOCZKY 1881. III. kötet. 437.

⁴⁰ FÉNYES 1851. 119.

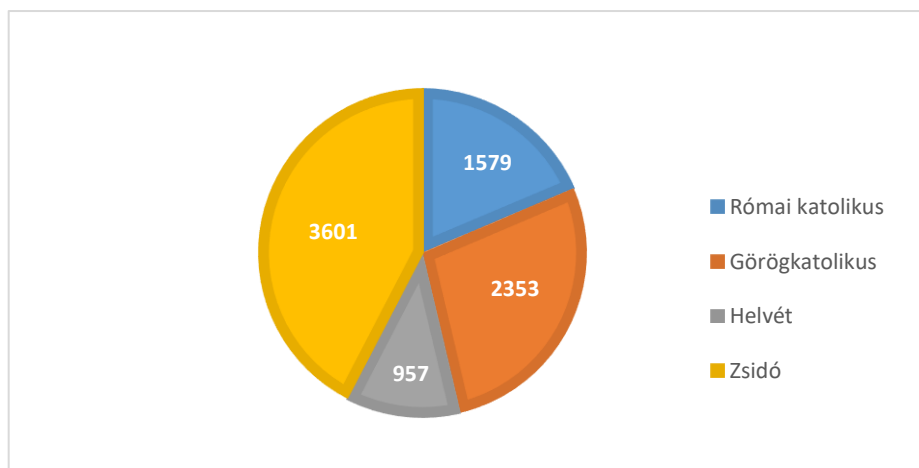
⁴¹ LEHOCZKY 1881. III. kötet. 437.

csak 681 zsidó vallásút számláltak,⁴² számuk 19 év alatt 3601-re nőtt.⁴³ Munkács felekezeti megoszlásának 1851–1870 közötti változását az alábbi két ábra szemlélteti:

1. sz. ábra. Munkács felekezeti megoszlása 1851-ben (fő)⁴⁴

2. számú ábra. Munkács felekezeti megoszlása 1870-ben (fő)⁴⁵

A diagramokon szereplő adatokból jól látható, hogy Munkács lakosságának többsége a görögkatolikus vallás követője volt, míg a második legnagyobb felekezethez tartozók a római katolikusok voltak. Azonban 1870-re, tizenkilenc év elteltével az ortodoxia haszid ágazatához tartozó zsidó vallás vált a domináns felekezetté.⁴⁶ A város nemzetiségei közül a ruszin és a zsidó lakosok történeti jelentőségéről lesz szó a továbbiakban.

⁴² FÉNYES 1851. 119.

⁴³ LEHOCZKY 1881. III. kötet. 437.

⁴⁴ FÉNYES 1851. 119.; LEHOCKY 1881. III. kötet. 437.

⁴⁵ FÉNYES 1851. 119.; LEHOCKY 1881. III. kötet. 437.

⁴⁶ VARGA 2017. 82.

A zsidók Északkelet-Magyarország területeire történő beáramlását a 18. századra lehet visszavezetni, amikor is a Schönborn család által elkobzott Rákóczi-birtokokra Galíciából származó zsidókat telepítettek le annak céljából, hogy fellendítsék a kereskedelmet. Jelentős számban települtek le Beregszászra is. Számarányukat tekintve 1786-ban még csak 36 adófizető zsidót jegyeztek fel Munkácson, ezek száma azonban a későbbiekben folyamatosan emelkedett. 1851-re 651 főből állt a zsidó közösség létszáma, emellett az anyakönyvezetésüket is az említett évben kezdték el vezetni.⁴⁷ Foglalkoztatásukat tekintve kiskereskedelem, kézművesiparban tevékenykedtek. Közösségükre jellemző a hagyományok tisztelete, ilyen volt és a mai napig a zsidó emberek számára különleges napnak számító Sábbát⁴⁸ ünneplése, amely minden péntek este, a csillagok megjelenésével veszi kezdetét. A pénteki naplementétől kezdődően szombat alkonyatáig tilossá válik minden munkavégzés. A munkácsi zsidó lakosság ebből a célból a zsidó utcák köré ideiglenes kerítéseket állított fel. Ennek jelentősége abban rejlett a Talmud szerint, hogy ezáltal közös háztartás alakul ki, amelyben szombaton is lehet tárgyakat vinni, anélkül, hogy megszegnék a szombati munkatiltalmat. Azonban a városi hatóságok megpróbálták fellépni a zsidó utcák lezárásának feloldásában, viszont nem értek el eredményt.⁴⁹

A város életében jelentős szerepük volt, az első héber nyomda létrehozása is nekik volt köszönhető. A zsidó vallásos nyomda alapítója Pinhasz Bleier volt.⁵⁰

Ahogy a statisztikai kimutatásokban is láthattuk 1851–1867 között a ruszinok, mind vallásban és nemzetiségi összetételük tekintetében is jelentős többséget képeztek. A történelmükről elmondható, hogy a 13–14. század során telepítették be őket Magyarországra a munkaerőhiány pótlása céljából, a keleti szlávok legnyugatibb csoportjába tartoznak.⁵¹ A kora újkor magyar szóhasználatában oroszoknak, latin és német nyelvű forrásokban ruténnek nevezték az említett népcsoportot, akik leginkább Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros megyék hegy- és síkvidéki területeit népesítették be. Rákóczi Ferenc emlékirataiban a ruszinságra „gens fidelissima”, azaz a leghűségesebb népeként tekintett.⁵²

---

⁴⁷ BOTLIK József: Anyakönyvi kutatások lehetőségei Kárpátalján. In *Turul – A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye*. Szerk.: Ráczy György– Kovács Eleonóra. A Magyar Történelmi Társulat Szerkesztősége: Magyar Országos Levéltár. Budapest, 2012. 25.

⁴⁸ Szombatot köszöntő istentisztelet, a pihenés napja.

⁴⁹ VARGA 2017. 87., LEHOCZKY Tivadar: *Munkács város új monográfiája* II. kötet, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. (Továbbiakban: LEHOCZKY II. kötet. 1998)

⁵⁰ BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján, történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*, Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 86. (Továbbiakban: BÁNYAI – FEDINEC – KOMORÓCZY 2013.)

⁵¹ GÖNCZI Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2008. 9.

⁵² VÉGH Ferenc: II. Rákóczi Ferenc és a „Gens fidelissima”: A ruszinok. Egy monográfia margójára. In *A pécsi ruszisztika szolgálatában, Bebesi György 60 éves*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2018, 237–238.

A 19. századra már félmillióra becsülték a magyarországi ruszinok számát. Leginkább állattenyésztéssel foglalkoztak, kereskedelmük és iparuk fejletlen volt. Csonka társadalmat alkottak, ami a paraszti réteg többségét jelentette. Társadalmuk egy csekély értelmiségi réteget a görögkatolikus papság képezte.⁵³ Ezért is kaptak nemzeti kultúrájuk és irodalmuk fejlesztésében nagy szerepet az egyházi szervezetek. A hívek a Munkácsi Görögkatolikus Egyház joghatósága alatt működő beregi főesperességhez tartoztak.⁵⁴ Az egyházmegyét munkácsinak hívták, azonban 1780-óta a püspöki székhely Ungváron volt.⁵⁵

A ruszinok szerepe leginkább az 1848–49-es évektől vált számottevővé, ugyanis a nemzeti ébredés a ruszinságot is készítette a kulturális és nyelvhasználati jogaiknak a hangadására, amelynek következtében mozgalmak bontakoztak ki. Elsősorban fontos említést tenni a nemzetgyűlési választásokról, ugyanis az 1848-ban kiadott áprilisi törvények lehetőséget nyújtottak a ruszin papságnak is a választásokon történő indulásra. Munkácsról Hajdú Jeremos munkácsi papot és Román Ferencet uradalmi ügyészt⁵⁶ jelöltették képviselőnek. Azonban a helyi római katolikus és református vallású lakosok panaszt tettek Hajdúra arra vonatkozóan, hogy tisztességtelen módszerek árán kíván népképviselő lenni. Jeremost a sajtó is rágalmozta, pánszlávizmus vádjával bélyegezte meg, a rágalmozások miatt pedig visszalépett. Ez azt jelentett végeredményben, hogy a görögkatolikus papság alábbhagyott a ruszin nemzetépítéssel.⁵⁷ Voltak próbálkozások a későbbiekben a ruszin érdekek érvényesítésére. Ennek kiemelkedő alakja Adolf Dobránszky, az ungvári kerület későbbi referense volt, aki azt kérelmezte az uralkodótól, hogy a magyarországi ruszin területeket Galíciához csatolja, görögkatolikus seminaristákat kívánt alkalmazni tisztviselőként, emellett a ruszin nyelv és nemzet egyenjogúságáért is intézkedéseket hajtott végre. Egy ruszin autonóm kerület létrehozását is kérelmezte, amely nem valósult meg.⁵⁸

A közigazgatás tekintetében Munkács Bereg vármegye részét képező település volt. 1850 őszén Bereg és Ugocsa megyék egyesítésére került sor, ekkor Munkács volt az egyesített megye központja.⁵⁹ 1854–60 között a megyét Bereg-Ugocsa néven a Kassai kormánykerületbe osztották be. Amikor Bereg vármegye újra önálló lett (1860-tól) négy járást alakítottak ki, melyek a következők

---

⁵³ MAYER Mária: A ruszinok (kárpatukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. In *Századok*, 1974. 5–6. sz. 1142.

⁵⁴ MOLNÁR Ferenc: A Bereg vármegyei görögkatolikus papság az 1848. évi forradalom sajtójában. In *Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében*. Szerk.: Fedinec Csilla – Szoták Szilveszter: Ballasi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2013. 20. (Továbbiakban: MOLNÁR 2013.)

⁵⁵ VARGA 2017. 87.

⁵⁶ Román Ferenc: 1804-ben Munkácson román nemesi kötődésű családban született, 1835–41-ig a vármegye alügyésze, majd Bereg vármegye táblabírája a későbbiekben pedig főjegyzővé választották. 1845–48 között munkácsi uradalmi ügyész, továbbá a megyei közéletben is tevékenykedett. Képviselőnek jelölték a munkácsi választókerületben 1848 júniusában. 1860–61-ben és 1867-ben megyebizottmányi tagként működött. In *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Szerk.: Pálmány Béla: Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002. 728–730.

⁵⁷ MOLNÁR 2013. 37.

⁵⁸ MOLNÁR 2021. 64.

⁵⁹ PERÉNYI József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918*. Kandidátusi értekezés. MTA, Budapest, 1954. 170.

voltak: Felvidéki, Kaszonyi, Munkács és Tiszaháti. Munkácshoz 1876-tól kilencvenegy község tartozott.⁶⁰

Azonban nemcsak a megyék újjászervezésére került sor 1861-ben, hanem a nyelvkérdés tekintetében is változások következtek be. A közigazgatási hatóságok és törvényszékek hivatalos nyelve a magyar lett, továbbá állást foglaltak amellet, hogy a községek belső ügyeiket a maguk választott nyelvén vihetik.⁶¹ A községek maguk választhatták meg az ügykezelési nyelvüket viszont már a kisebbségek kívánalmait nyelvhasználat ügyében figyelembe vett. Továbbá az egyházközségek is maguk határozhatták meg az iskoláik és anyakönyveik nyelvét. A javaslat azt is tartalmazta, hogy az azonos nyelvű megyék egymással a saját hivatalos nyelvükön folytassanak levelezéseket. A hivatalos nyelv az országgyűlésen a magyar nyelv viszont a törvényeket a nemzetiség nyelvén is közzé kell tenni.

Ha a nyelvi megoszlásokat szeretnénk a felekezeti megoszlásokkal összefüggésbe hozni, akkor elmondhatjuk, hogy a különböző felekezetek közül a görögkatolikusok ruszinul, a római katolikusok kisebb része németül, nagyobb része magyarul, míg a zsidók jiddisül és németül, a helvét hitvallást követők pedig magyar nyelven beszéltek.⁶²

Munkács közigazgatási nyelvhasználatáról a korabeli sajtókon keresztül is bepillantást nyerhetünk. Előfordultak félreértések is a hivatalokban beszélt nyelv kapcsán. A *Politikai Újdonságok* 1860. október 11-én kiadott 41. számának mellékívében Munkács községtanácsának hivatali nyelvhasználatáról adtak közre egy rovatot, melynek tartalma szerint Munkács városi hatósága a hivatalos levelezéseit a császári-királyi hivatalokkal német nyelven folytatta. A cikk írója a korabeli helyzetre hívta fel a városi előjáróságok és az olvasók figyelmét, s a történelmi múlt visszatekintésére, a magyar nyelv megőrzésére szólította fel azokat.⁶³ A cikket nem hagyták szó nélkül az illetékesek és a lap 43. számában, „*Örvendetes czáfolat Munkácsról*” címmel érkezett a „*válasz*”. A szerző a közlemény vádaskodását cáfolja, leginkább a cikk írójának laikusságát és ezzel az olvasók félrevezetését emeli ki munkácsi ügyvezetése kapcsán. Megcáfolva a vádaskodásokat, közölte, hogy a városi tanács német nyelven folytatott levelezései a kor kívánalmainak megfelelően járt el. Valamint német nyelvű levelezésekre többek között azért volt szükség, mert a hatóság egy német írnokot rendelt ki Munkácsra. A válaszcikkből idézve: „... *Munkács város tanácsa jegyzőkönyveit, és minden hivatalos teendőit, vagy más városok előjáróságaival levelezéseit mindenkor anyai, azaz egyedül magyar nyelven vezette még azon időben is, amikor az egész ország*

---

⁶⁰ POLYÁK Marianna: *Görög katolikus és állami elemi népiskolák Bereg vármegyében a dualizmus elején*. Doktori értekezés, Piliscsaba, 2013. 17–18.

⁶¹ MOLNÁR Ferenc: A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején. In *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Monográfia. Főszerk.: Csatóry György. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász – Ungvár, 2021. 303.

⁶² VARGA 2017. 87.

⁶³ *Politikai Újdonságok*, 1860. október 11. 41. sz. 647.

többi városi hatóságai a német nyelven a hivatalos közlekedésre csaknem reá szorítva voltak.” Továbbá biztosítja az olvasókat, a magyar nyelv megőrzése mellett, annak használatára is.⁶⁴

Az 1872–73-as években a népességszám csökkenése következett be. Ennek oka nem volt más, mint a Lengyelország felől érkező kolerajárvány pusztítása. A járványt 1872. szeptember 14-én észlelték Ung vármegyében, majd Bereg, Ugocsa, Máramaros megyékben.⁶⁵

1873-ban a *Budapesti Közlöny* nem hivatalos rovatában egy cikket adtak közzé, miszerint Munkácson a kolerajárvány 1872. december 10-én jelentkezett, s nem vont magával annyi fertőzöttet, mint azt egyes orgánumokban állították. A cikk tartalma szerint a járvány kitörésekor megkezdtek a járványügyi szabályok kihirdetését, majd azok betartatását, amelyet a kirendelt bizottságok ellenőriztek. Munkácson a szegényebb sorsú lakosságot élelemmel és fűtőanyaggal látták el, illetve biztosították a gyógyszerellátást és a környezet fertőtlenítését is. A várutcában az ellenőrzések során azonban akadályokba ütköztek, ugyanis a cikkből idézve: „... a legtöbben bezárták előtte [azaz a járványügyi bizottság előtt – B. A. M.] az ajtót, gyógyszert elfogadni vonakodtak, sőt tetteges bántalmazástól is kellett tartaniok...”, így a fertőtlenítéseket erőhatalommal tudták csak végrehajtani. A *Budapest Közlöny* cikke tájékoztatta az olvasókat arról, hogy a várutcában a névjegyzék szerint összesen 28 beteg volt, amelyet az *Ung* című folyóirat tévesen közölt, mivel utóbbi lap 50–60 beteget számolt.⁶⁶ A járványnak Munkácson 482 halálos áldozata volt.⁶⁷

1.5 A Képviselőválasztások Munkácson 1861 és 1875 között

A provizórium időszakának végével, amely 1861. november 5-én következett be, megnyílt az út a magyar országgyűlés összehívására.⁶⁸ Négy évente tartottak országgyűlést, így az említett időszakában 1861 és 1865-ben került összehívásra. A választások célja a képviselőház testületének kialakítása.⁶⁹ Bereg megyében négy választókerületet alakítottak ki, ebből a munkácsi választókerület központja Munkács volt.⁷⁰ Az 1861-es országgyűlési képviselő választások Bereg vármegyében Buday Sándor alispán vezetése alatt történtek. A vármegyét 4 jelölt képviselte,⁷¹ Munkácsról Eötvös Tamás került megválasztásra.⁷² A *Vasárnapi Újság* 1861. márciusi folyóirat is említést tett sikeres

⁶⁴ *Politikai Újdonságok*, 1860. október 25. 43. sz. 679.

⁶⁵ MOLNÁR D. István: *Perifériáról perifériára Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kalligram, Budapest, 2018, 76. (Továbbiakban: MOLNÁR D. 2018)

⁶⁶ *Budapest Közlöny*, 1873. április 22. 92. sz. 765.

⁶⁷ MOLNÁR D. 2018. 76.

⁶⁸ MOLNÁR 2021. 69.

⁶⁹ FEDINEC 2021. 81.

⁷⁰ RUSZOLY József: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*, Szeged 1999. 250. (Továbbiakban: RUSZOLY 1999)

⁷¹ Buday Lőrinc (Bereg), Eötvös Tamás (Munkács), Lónyay Menyhért (Tiszahát), Demjén István (Kászony).

⁷² RUSZOLY 1999. 250.

megválasztásáról.⁷³ A város politikai világszemléletére leginkább a liberális magyar nacionalizmus volt jellemző, ezt bizonyítja az is, hogy a kormánypárt stabil támogatójának számított az adott korszakban.⁷⁴

1865 decemberében a magyar országgyűlés összehívására került sor.⁷⁵ Munkácson a képviselőválasztást 430:7 arányú állásra Eötvös Tamás nyerte meg Boksay Mihály, ruszin pap ellen november 19-én a város piacterén.⁷⁶ Az országgyűlés összehívása a nemzetiségeket is cselekvésre motiválta, így a ruszinok körében újabb mozgolódás indult érdekeik érvényesítése céljából.⁷⁷

A ruszin nemzetiség szándékait Bukovszky György fogalmazta meg, amely között szerepelt a ruszin lakosság arányos képviselete az országgyűlésen és a megyei hatóságoknál is. Az 1867–68 közötti időszakban beadványok sokaságai születtek a ruszin nép érdekérvényesítési szándékáról. Az 1868. évi Eötvös-féle törvény kiadását megelőző évben Bereg megyében a magyar mellett ruszin nyelven is beszélő alispánt szerettek volna kinevezni, emellett kérelmezték a megyegyűlések központi áttételét, ugyanis a hegyvidéki környezet domborzati adottságai- a rossz közúti viszonyok miatt több képviselő nem tudott eljutni a megtartandó megyegyűlésekre. A ruszinok Beregszász mellett Munkácsot szerették volna kijelölni a megyegyűlések helyszínéül. Továbbá, a ruszin programok követeléseiben szerepelt a szabad nemzetiségi nyelv használata, illetve jelentős arányú nemzeti tisztségviselők alkalmazásának kérelme a központi apparátusoknál. A dualizmus korában azonban ezekből a kívánságokból csak a ruszin származású személyek tisztségviselése valósult meg.⁷⁸

Az 1867-es országgyűlési követválasztás újból megrendezése mellett döntöttek. Eötvös Tamás halálának hírére, Szentiványi Károly új képviselőválasztás szükségességét rendelte el. Az új követválasztásra Munkácson 1867. november 6-án került sor, s Freyseysen Gyulát választották meg.⁷⁹ A *Pesti Napló* tudósítása szerint 1868. november 6-án Munkácson újabb követválasztásra került sor. Munkács lakossága két pártra oszlott: jobb és balközép pártra. A jobb oldal volt többségben, aki a vagyonosabb polgári réteg képzett, aki előző jelöltjüket, Freyseysen Gyulát szerették volna követként. A balközép pártiak pedig Shuller Samu mellett tették le voksukat. A szavazáson mindkét oldal zenével mulattatta híveit. A képviselővé –Freyseysen Gyulát választották.⁸⁰

---

⁷³ SZABÓ Ignác: Élet- s jellemrajzok. In *Vasárnapi Újság*, 1861. április 21. 16. szám. 190.

⁷⁴ VARGA 2017. 88.

⁷⁵ RUSZOLY József: Folytonosság és újrakezdés – az 1865–1868. évi országgyűlés összehívásáról másfél évszázad múltán. In *Állam és Jogtudomány*, 2016. 1. sz. 7. (Továbbiakban: RUSZOLY 2016.)

⁷⁶ RUSZOLY 1999. 258.

⁷⁷ MOLNÁR Ferenc: A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra. In *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Szerk.: Kovács Kálmán Árpád. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2019. 208–211.

⁷⁸ Uo. 208–211.

⁷⁹ LEHOCZKY 1881. I. kötet. 374.

⁸⁰ *Pesti Napló*, 1868. november 10. 5473. sz. s.p.

Az 1869-es országgyűlésre a munkácsi kerületből március 16-án Pásztélyi Jánost választották meg, viszont nemsokára kinevezték a királyi ítélőtábla bírónak, s helyét Lónyay József váltotta fel. A dualizmuskori országgyűlési képviselőválasztások közül az 1872-es választás volt az első, amely már a dualizmuskori jellemzőket magában hordozta. Korrupció volt megfigyelhető, ugyanis a Lónyay Menyhért vezette kormány mindent megtett a Deák-párt teljes győzelme érdekében. Megítélések szerint a megválasztott képviselők Lónyay családi és baráti köreiből kerültek a képviselőházba.⁸¹ Az 1872-ben a beregi választók által Munkácsról Horváth Károly került be a magyar képviselőházba. 1875-ben pedig Jászay Antalt választották meg.⁸²

---

⁸¹ CIEGER András: Bereg három arca. Helyi közélet az 1870-es években. In *Kárpátaljai Minerva I. kötet 1. füzet*. Szerk.: Lator László – Soós Kálmán – S. Benedek András – Udvari István – Vári Fábián László: Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 1997. 52. (Továbbiakban: CIEGER 1997.)

⁸² LEHOCZKY 1881. I. kötet. 374.

II. FEJEZET

OKTATÁS, TÁRSADALMI ÉLET ÉS ÖNSZERVEZŐDÉS MUNKÁCSON AZ 1860–1870-ES ÉVEKBEN

Az 1848–49. évi magyar forradalom és szabadságharc leverését követően 1849. október 9-én kormányrendelet kiadására került sor, amely kimondta, hogy a nevelés és oktatás fölött az állam gyakorolja a felügyeletet. Ekkor a központosított bécsi kultuszminisztérium volt a magyar közoktatás irányítója és az utasításokat az egyes tankerületeknek és a melléjük rendelt iskolatanácsoknak a tárca adta. A Bach-korszak második felétől kezdődően kétféle elemi iskolatípust különböztettek meg, melyek a következők voltak: négyosztályos főelemi (városi elemi iskola) és a két- vagy háromosztályos alelemi (falusi népiskola).⁸³

2.1. Az 1868. évi népoktatási törvény

A kiegyezést követően Magyarország önkormányzati önállóságot kapott, a gazdasági fejlődés, a polgári állam kiépülése a képzettséget preferálta a munkaerő terén, továbbá leginkább azok válhattak teljes értékű polgárokká, akik bizonyos szinten műveltséggel bírtak. Az iskolarendszer kiépítésére tett kísérlet a kiegyezést követő időszakban került sor. Az állami oktatáspolitikára létrehozta a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, amelynek feladata a tanügy irányítása volt.⁸⁴

Az Andrássy-kormány Eötvös Józsefet nevezte ki a Vallás- és Közoktatási Minisztérium kultuszminiszterévé. A kultusz tárca fő célja az volt, hogy az egész közoktatást gyökeresen átformálja az alapismereteket nyújtó népoktatás révén. ⁸⁵ Ennek apropóján született meg a népoktatási törvény az 1868. évi 38. tc. A törvény kötelezővé tette a 6 és 12 év közötti tankötelesek iskolába járását és a községeket népiskolák alapítására kötelezte. Jogot adott a községeknek, a felekezetek és a nemzetiségek számára, továbbá a jogi személyek és magánszemélyeknek az iskolák felállítására.⁸⁶ A törvény esélyt teremtett a szegényebbek számára a társadalmi felemelkedésre.⁸⁷

A kultuszminiszter haladéktalanul hozzá látott a népiskolai törvény végrehajtásához. Első lépésben hozzákezdett a népiskola közigazgatási szervezetének a kiépítéséhez, iskolai hatóságok

---

⁸³ JANÁK Katalin – HAGYMÁDY Tünde: A közoktatás jellemzői Magyarországon. In *Statistikai Szemle*, 98. évfolyam 6. szám. 2020. 602. (Továbbiakban: JANÁK – HAGYMÁDY 2020.)

⁸⁴ VEHES Mikola – TOKAR Marian: Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz) a Csehszlovák Köztársaságban 1919–1939. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Magyar Tudományos Akadémia Etnika–nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete, Budapest–Ungvár, 2010. 123. (Továbbiakban: VEHES–TOKAR 2010.)

⁸⁵ CSORBA 2005. 336.

⁸⁶ MANN Miklós: Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus első évtizedeiben. In *Iskolakultúra*, 1993. 3. szám. 15–16., 78–86. (Továbbiakban: MANN 1993.)

⁸⁷ CSORBA 2005. 336.

létrehozásához. Új tanfelügyelőket neveztetett ki, akiknek a teendőit rendeletben határozta meg. Elrendelte az új iskolák építését.⁸⁸ Felállításra került az iskolaszék, melynek feladata volt a helyi népiskola felügyelete. Az iskolaszék kilenc tagból álló testületet jelentett, amelyben a helyi lelkész és tanító, helységi képviselők és az oktatásügyhöz értő személyek foglaltak állást. Emellett állami felügyeleti rendszert is működtettek.⁸⁹

A népiskolai rendszer a következőképpen volt felépítve: a három-, négy és ötosztályos elemi iskolákat hatosztályos elemi népiskolára bővítették (mindennapos és ismétlő iskola), valamint felsőnépiskolát, polgári iskolát és tanítóképzőt hoztak létre. A rendelet szerint a városokban az elemi iskolák minden osztálya számára külön tanítót alkalmaztak, míg a falvakban egy tanító oktatta a hat osztály tanulóit. Továbbá a törvény a nemzetiségeket figyelembe véve a gyermekek anyanyelvén történő népiskolai tanítását is tartalmazta.⁹⁰

A mindennapos elemi népiskola 6–12 éves korú tanulók iskolalába járását jelentette. Itt az alapismeretek oktatása folyt, mint az írás, olvasás, számolás. Az elemi iskola befejezése után a 13–15 éves kortól az ismétlő iskolák látogatására kötelezték azokat a tanulókat, akik nem tanultak tovább valamilyen más jellegű iskolában. Az ismétlő iskola nevéből adódóan az elemi népiskolában tanult tananyagok átismétléséből álltak a tanórák, amely nem terjedt ki a hét minden napjára.⁹¹ Ez azt jelentette, hogy télen hetenként öt, nyáron, két óra volt kötelező tanítási idő. A nagyobb községekben a hatosztályos elemire épülő *polgári iskolák* is működtek. A polgáriban a fiúk hat-, a lányok pedig négy éves képzésben részesültek. Azok a gyerekek nyerhettek felvételt a polgári iskolákban, akik elvégezték a népiskola első négy osztályát.⁹²

Az 1860-as évek végén a legtöbb intézményt még az egyházak tartottak fenn, azonban folyamatosan gyarapodott a községi és társulati iskolák száma is. A vasárnapi iskolák továbbfejlesztésével az ipari szakoktatás intézményrendszere is kiépült.⁹³

1872. szeptemberében Trefort Ágoston lett a vallás- és közoktatásügyi minisztertárca elnöke. Munkásságát tekintve az iskolaépítési programról volt nevezetes, leginkább a közép- és felsőfokú oktatást modernizálta.⁹⁴ Az ipari szakoktatás terén is változtatásokat rendelt el. Az 1868-as

---

⁸⁸ MANN 1993. 78.

⁸⁹ Állami tanfelügyelők, akik az állami-községi és a felekezeti népiskolákat ellenőrizték. Vö. *Magyar iskoláztatás története a 19–20. században*. Szerk.: PUKÁNSZKY Béla – NÓBIK Attila. 2013. http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Magyar_isk_tortenete/index.html. [Letöltés ideje: 2023.03.31.] (Továbbiakban: PUKÁNSZKY–NÓBIK 2013)

⁹⁰ KATUS László: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. In *Regio*, 1993. 4. évfolyam, 1–4. szám. 121–122.

⁹¹ MÜLLER Ildikó: Az alap- és középfokú leányoktatás Magyarországon a dualizmus időszakában. In *Sic Itur Ad Astra*, 2000. 3. sz. 131–136.

⁹² PUKÁNSZKY – NÓBIK 2013.

⁹³ JANÁK – HAGYMÁDY 2020. 603.

⁹⁴ VEHES – TOKAR 2010. 124.

népoktatási törvényhez hasonlóan a tanoncokat az általános tankötelezettség keretén belül kívánta megfelelő oktatásban részesíteni. Így tehát a kötelező tanonciskolába járás mellett egy iparos mellett kellett dolgozniuk és tanulniuk. Ahhoz, hogy valaki felvételt nyerjen az ipariskolába a 12 év életkor betöltése előfeltételnek számított, továbbá szükséges volt a polgári vagy a felső népiskola második- és az elemi iskola hatodik osztályának a befejezése. Az 1870-es években kezdődött el a felső-ipariskolák szervezése.⁹⁵

2.2. Oktatásügy Munkácson

Munkács Bereg vármegye részét képezte, ezért fontos nem elvonatkoztatni a megyét érintő történésekről. Hogy milyen iskolák működtek a városban a kutatott időszakban arról Lehoczky Tivadar *Munkács város új monographiájának* 2. kötetéből tudhatunk meg több információt, ugyanis terjedelmesen ír a Munkácson működő iskolákról, tanügyről, illetve a tanügyi helyzetről is.⁹⁶ Monográfiájában összegyűjtött adatok szerint a városban állami elemi leány- és fiúiskola, polgári leányiskola, főgimnáziumok, internátusok is működtek a 19. században.

A kiegyezés előtti években csak felekezeti iskolák működtek, ez Bereg megyében sem történt másképp.⁹⁷ Munkácson a 18. század elején a protestáns, görög- és római katolikus felekezetek is működtettek elemi iskolát.⁹⁸ A munkácsi görögkatolikus elemi iskola létrehozása 1784-re tehető. Az iskoláról évi összeírások készültek már 1792-től kezdődően, amelyek tartalmazták a tanulók neveit, származásukat, korukat, nyelvismeretüket. Polyák Mariann tanulmányában olvashatunk arról, hogy ezek a feljegyzések érintették az iskola típusát is. A munkácsi iskolát a nationalis iskolatípusba sorolták, amely kiemelt anyanyelvi iskolát, az elemi oktatás egyik formáját jelentette, amit még Mária Terézia alkotott meg a Ratio Educationis-ban. Az iskolát további megnevezése az évek során schola nacionalis, schola trivialis. Az 1856-os összeírások szerint pedig schola elementarisnak hívták, míg 1862-ben 4 osztályos fiú elemi és két osztályos leány elemi jelzővel illették.⁹⁹

Az 1845-ben kiadott rendelettel az elemi iskolákat két részre osztották. Alsó elemire és felső elemire. Az előbbi két évfolyamot jelentett, míg az utóbbi három, továbbá a tananyag mindenki számára azonos volt, azokon a területeken ahol a nemzetiségek többséget élveztek magyart is tanítottak az anyanyelv mellett. A rendeletet követően Munkácson is hozzáálltak a változtatásokhoz.

---

⁹⁵ JANÁK – HAGYMÁDY 2020. 203.

⁹⁶ LEHOCZKY II. kötet. 1998. 163.

⁹⁷ PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András: *Neveléstörténet, Pedagógia és iskoláztatás 1867–1919 között*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt, Budapest, 1996. (Továbbiakban: PUKÁNSZKY – NÉMETH 1996.)

⁹⁸ POLYÁK Mariann: Munkácsi felekezetek. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, Nyíregyháza, 2012. 201. (Továbbiakban: POLYÁK 2012.)

⁹⁹ Uo. 212

Az elemi iskolákat háromosztályos főelemivé alakították át. Ekkor kapta meg mind a fiú- és leányiskola a hivatalos nevét, amely a következő volt: „*Munkácsi Görög Katolikus nyelvészeti magány- és nyilvános felső elemim tanoda*”. Majd 1865-től elemi vegyes altanoda néven működött. Ekkor még nem volt jellemző a koedukált oktatás, ezáltal két csoport jött létre külön fiúk és külön leányok számára, ahol egy-egy tanító oktatott.¹⁰⁰ A görögkatolikusok által működtetett ismétlődő tanoda is két külön osztályban működött, viszont csak fiúk jártak ezekben az osztályokban minden vasárnap.

Az 1855-ben kiadott rendelet szintén kétfajta elemi iskolatípust határozott meg: alelemit és főelemit. Az alelemi három osztályos volt, míg az utóbbi négyosztályos, amihez reáliskolákat kapcsoltak. 1860-ban kezdeményezések történtek arra vonatkozóan, hogy a munkácsi görögkatolikus alelemi iskolát átalakítsák főelemire, azonban ez nem volt megvalósítható, ugyanis a városban már ekkor működött egy római katolikus főelemi iskola és az állam nem tudott volna fenntartani egy újabb főelemi iskolát. A görögkatolikus felekezet pedig szintén nem tudta volna finanszírozni az átalakítást, megfelelő épület híján az illetékesek nem értek célra.¹⁰¹

A népiskolai törvény kiadásával már a felekezetek mellett a községek számára is lehetőség nyílt községi iskolát működtetni. Azokban a városokban létesíthettek, ahol többfelekezetű volt a lakosság. Ennek értelmében 1872-ben Munkácson is létrejött a községi iskola, ahol 8 rendes és 3 segédtanító kezdhette meg oktatói tevékenységét. Az iskola támogatója ettől kezdve a városi község lett. A községi iskolák létrehozásakor több felekezet is beszüntette iskoláját. Azonban a munkácsi görögkatolikus iskola fennmaradt felekezetinek, annak ellenére, hogy Bereg megye többi településén nehézségek jellemezték az eklézsiát.¹⁰² Az iskola jelentősebb tanárai között szerepelt: Ilniczky Bazil, utóda Petrovics György, Kiss Gyula.¹⁰³

Fontos kiemelni a tanfelügyelőség szerepét is, amelynek felállítására 1869-ben került sor. Az oktatás ellenőrzése céljából tanfelügyelőket alkalmaztak. A tanfelügyelőket vármegyéenként nevezték ki. Bereg és Ung vármegyék tankerületének tanfelügyelője 1869-ben Zsarnai Imre volt.¹⁰⁴ A törvény szerint működhetett két tanfelügyelő is a megyében, abban az esetben, ha a területen 300-nál kisebb volt a közösség száma, továbbá segéd alkalmazása is engedélyezett. Zsarnai Imre segéde Talapkovics Emil, ungvári tanítóképezdei tanár lett, aki majd leváltotta tanfelügyelői posztjáról Zsarnait és Bereg megyei tanfelügyelő posztot töltötte be. Segéde Fischer Ferenc volt, akit majd 1876-ban beregi tanfelügyelővé tettek meg.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ POLYÁK 2012. 212.

¹⁰¹ Uo. 213.

¹⁰² POLYÁK 2013. 130.

¹⁰³ Uo. 201.

¹⁰⁴ Torna vármegye kerületi képviselője, 1868-as közoktatási törvény megszavazásán is jelen volt. Vö. POLYÁK 2013. 67.

¹⁰⁵ LEHOCZKY 1881. II. köt. 117.

1870-ben az Ung-Bereg megyei tanfelügyelőségen megszervezték a tankerületi iskolatanácsot. Szükséges volt minden olyan vallásfelekezetből választani egy olyan személyt, akinek volt a tankerületben iskolája. Az iskolatanács egyfajta oktatási hatóság szerepkört töltött be és feladata között szerepelt a negyedévenkénti gyűlés és az évente történő jelentés küldése a kerület tanügyi helyzetéről. A jelentéseket a megyének továbbították, majd felterjesztették a miniszternek.¹⁰⁶ 1876-tól minden vármegyében külön tankerületet alakítottak ki. Így jött létre az önálló Bereg megyei tankerület Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével.¹⁰⁷

1859. november 19-én sor került a leányiskola megnyitására, ahol a páli Szent Vince rendű apácák elvállalták az oktatói feladatot.¹⁰⁸ A *Budapesti Hírlapban* is megjelent az ünnepi megnyitóról szóló cikk.¹⁰⁹ 1864-ben Orosz Teodóra főnöknő és tanítónő vezetése alatt három apáca tanított, akik 123 leányt oktattak. Az iskolába izraelita tanulók is jártak 1868-tól.¹¹⁰

A leányiskolát 1870-ben a *községi tanintézetnek* nyilvánították a többi elemi iskolával együtt. A tanítás nyelve a magyar és német volt. 1880-ra felépült az új iskola, ugyanis szükségessé vált a tanulók létszámának növekedése miatt.¹¹¹ 1869-ben a görögkatolikus hitközösség is létesített leányiskolát, amely az apácák nevelését tűzte ki célul. Az intézetben vallástól függetlenül tanulhattak. A tanítás nyelve a magyar és a német volt.¹¹²

2.3. Munkácsi alreál-gimnázium

A munkácsi gimnázium felállítására már a 18. század első felében voltak kezdeményezések, azonban annak létrehozása többszöri próbálkozásra sem valósult meg. A városban ekkor csak a felekezetek elemi iskolái működtek. Azonban Petz Károly, uradalmi mérnök házában hat latin osztályú magánintézetet hozott létre. Ennek hatására a város lakossága nyilvános gimnázium működtetését igényelte. Ez ügyben eljárás indult, amely sikert eredményezett, ugyanis az iskola létrehozására összegyűlt összegből – amelyhez a város és Schönborn Ferenc, illetve az országgyűlés követői nyújtottak anyagi bázist – létre jött a felekezet nélküli tanintézet. 1843-ban lerakták az iskola alapkövét. Az épület egyik helyiségében bolt működött, a többi részében pedig Petz Károly¹¹³ magán foglalkozásokat tartott grammatikából egészen 1849-ig. A forradalom után az épületet az orosz

---

¹⁰⁶ POLYÁK 2013. 68.

¹⁰⁷ Uo. 71.

¹⁰⁸ LEHOCZKY 1998. II. köt. 166.

¹⁰⁹ *Budapesti Hírlap*, 1859. december 18. 299. sz.

¹¹⁰ Lehoczky 1998. II. köt. 166.

¹¹¹ Uo. 169.

¹¹² LEHOCZKY 1998. II. köt. 167.

¹¹³ Munkács uradalmi főmérnöke, magániskola működtetője 1837-ben. Ld. *A Munkácsi Magyar Királyi Állami Főgimnázium története*. Grünstein és Kozma J. Könyvnyomdája, Munkács, 1895. 20.

haderő kórházként használta. Az ötvenes évek első felében elkészült az épület felső része. A félévi vizsgák az ungvári gimnáziumból érkező tanárok jelenlétében folytak.¹¹⁴

A kiegyezést követően a Bereg megyei iskolaügyi bizottmány nevében Freyseysen Gyula,¹¹⁵ a megye küldöttségi elnöke és alispánja, Pásztélyi János, megyei főbíró, továbbá Szikkai Sándor munkácsi főbíró a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett levelükben kérelmezték a négyosztályos gimnázium nyilvántartási jogát.¹¹⁶ A kérelmet 1868. június 30-án pozitívan bírálták el. A döntést leiratban közölték az iskolaügyi bizottmánnyal. A sajtóban megjelent hirdetmény szerint a tanévre október 1-től 3-ig lehetett beiratkozni, október 4-én pedig már az oktatás vette kezdetét.¹¹⁷ Az említett évben öt tanár tanított: Hrabár Mihály, Csomár István, Csukás György, Kun Róbert, Walkovszky Miklós és Wallerstrin Ignác. Lehoczky Tivadar feljegyzése szerint a gimnáziumban 71 fiút tanítottak, amely létszámeloszlása osztályokra bontva a következő módon alakult:

1. sz. táblázat. A munkácsi gimnázium létszámának adatai¹¹⁸

Osztály	I.	II.	III.	IV.
Létszám	33	16	12	10

A gimnázium szervezésében fontos szerepet játszott Román Ferenc hagyatéka. Román *Fővárosi Lapok* hasábjain megjelent nekrológiájából megtudhatjuk, hogy az egykori munkácsi ügyvéd végrendeletében magánkönyvtárát és ásványgyűjteményét hagyta a gimnáziumra.¹¹⁹ Azonban a gyűjtemény átadása nem ment könnyen. 1869. február 6-án munkácsi gimnázium igazgatósága levélben közölte a megyei hatósággal, hogy üres termek miatt nem tudja befogadni a hagyatékot.¹²⁰ Az 1869. december 30-án tartott községtanácsülés jegyzőkönyvének kivonata szerint Gecsey György, Román Ferenc végrendeletének intézője átadta október 1-én Hrabár Mihálynak, a gimnázium igazgatójának az öröklött tárgyakat. Az átvétel után bizonyos selejtezés vette kezdetét, amelynek eredményeképpen csökkent a könyvállomány. Elmondható, hogy a selejtezések során a gazdaggyűjtemény nagy része megsemmisült.¹²¹

¹¹⁴ KTÁL. Fond 1589, op. 2, od. zb. 3476. f. 10–12.

¹¹⁵ Freyseysen Gyula: 1822-ben született Munkácson. Jogi végzettséget szerez, ezután Bereg megye alszolgabírója (1845–1848), 1849-ben honvéd őrnagy, majd alispán (1861 és 1867), 1867-ben országgyűlési képviselő (Bereg); a Bereg-Munkácsi Takarékpénztár elnöke 1863-tól, 1875-től pedig földkataszteri igazgató és a Bereg Megyei Gazdasági Egyesület alelnöke. Részt vesz a Magyar Észak-Keleti Vasút helyi építkezéseinek megszervezésében is (1870–74). A Bereg megyei kaszinó egyik alapító tagja. 362 kat. holddal rendelkezett Beregben (1893). 1875-ben 1004 forint egyenes adót fizetett. Meghalt 1877 decemberében Munkácson. Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. In *Szabolcs – Szatmár – Beregi Levéltári évkönyv XII.* Szerk.: Nagy Ferenc, Nyíregyháza, 1997. 273–74.

¹¹⁶ KTÁL. Fond 1589, op. 2, od. zb. 3476. f. 10–12.

¹¹⁷ *Budapest Hírlap*, 1868. szeptember 2. 201. szám

¹¹⁸ LEHOCZKY 1881. III. köt. 490.

¹¹⁹ *Fővárosi Lapok*, 1868. december 22. 294. sz.

¹²⁰ KTÁL, Fond 1589, op. 2, od. zb. 3603. f. 1.

¹²¹ *Magyar Könyvszemle*, 1975. szám. 184.

A tanulók száma az évek során folyamatosan növekedett, a gimnázium további sorsának tekintetében 1875-ben megkapta az állami algimnáziumi rangot. A tantárgyak között szerepelt a földrajz, történelem, mennyiségtan, orosz, német és latin nyelvek, természettan, illetve vászon- és díszvarrás, rajz és a szépírázat.¹²² A korabeli iskolai lapból információt kapunk arról, hogy az állami reálgimnázium igazgatója 1871-től Fankovich Sándor volt.¹²³ (A dolgozat mellékletében az iskola 1871/72-es tanév értesítőjéből kiválasztott osztályok névsora olvasható.¹²⁴)

Általában a munkácsi királyi állami gimnáziumban a záróvizsgák júniusban történtek. A magántanulóknak írásbeli és szóbeli vizsgát kellett tenniük. A vizsgák nyilvánosan folytak, ami azt jelentette, hogy a tanulók szülei és a tanfelügyelők jelen lehettek a kollokviumon. A magántanulóknak a vizsgákra szükséges volt bejelentkezni és az iskola igazgatójának vizsgadíjat fizetni. Azok a magántanulók, akik nem jelentkeztek be, kötelesek voltak a községi és lelkész által kiállított hiteles bizonyítvánnyal igazolni azt, hogy a múlt tanév folyamán magánoktatásban vettek részt.¹²⁵

2. 4. Felnőttképzés Munkácson

A tanulók képzése mellett figyelmet fordítottak a felnőttek alapkultúrájának kialakítására is, így született meg az 1868-as népiskolai törvényt követően az 1869-ben Eötvös József és Irányi Dániel által benyújtott felnőttképzési törvényjavaslat is. A javaslatnak köszönhetően azok a felnőttek is részesülhettek oktatásban, akik ebből korábban kimaradtak. A törvény abból a célból fogalmazódott meg, hogy redukálják, s a közeljövőben felszámolják az analfabetizmust.¹²⁶ A javaslatból törvény lett, amely a 21.555 számú rendeletként ismeretes. Talapkovics Emil, Bereg-Ung megyei tanfelügyelő Munkács városi tanácsának is elküldte a közoktatásügyi miniszter által törvényként elfogadott, a felnőttek tanítására vonatkozó rendeletet, amelyben kérte: írják össze azokat a tanárokat, akik részt vállalnának a felnőttoktatásban. E célból felállításra alkalmas helyszínek kijelölését is elrendelte, illetve azon felnőttek összeírását, akik nem tanultak iskolában.¹²⁷ Válaszként a római katolikusok közül Ruzsák Lajos munkácsi plébános 1870. december 29-én levelében közölte a különböző mesterségeket űző, korábban oktatásban nem részesült felnőttek névsorát.¹²⁸ A népoktatás hatékonyságára nehéz következtetni, de az megállapítható, hogy a Bereg megyében – elsősorban a

---

¹²² VEHES – TOKAR 2010. 123.

¹²³ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1875. augusztus 8. 32. szám

¹²⁴ A munkácsi felekezeti-nélküli alreal-gymnasium értesítője az 1871–72 tanévről. Közli: Hrabár Mihály, Munkács, Nyomtatott Blayer Pinkásznál, 1872.

¹²⁵ *Bereg*, 1877. június 8. 4. évfolyam, 22. szám 87.

¹²⁶ KSH: Felnőttoktatás, felnőttképzés, 2014, 2. In.: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/felnottoktat13.pdf>. [Letöltés ideje: 2023.03.01.]

¹²⁷ KTÁL, Fond 1589, op. 2, od.zb. 3671, f. 7.

¹²⁸ KTÁL, Fond 1589, op. 2, od. zb. 3671, f. 14.

ruszinok által lakott hegyvidéki településeken – az írni-olvasni tudás szintje az országos átlag alatt maradt.¹²⁹

2.5. Munkács népnevelési állapota a sajtó tükrében (1872)

A következőkben Bereg vármegye és Munkács oktatási helyzetét szeretném bemutatni az 1872. évi állapotok szerint. A *Hon* című folyóirat által publikált cikk alapján következtethetünk Bereg megye ezen belül pedig Munkács népnevelési viszonyaira. *Bereg megye népnevelési viszonyairól* című rovat bő információt nyújt Halász (Fischer) Ferenc tanfelügyelő összeírásai, amely az 1872-es népiskolai közoktatási állapotokat szemlélteti. A továbbiakban Bereg megye 1872-es adatait ismertetem táblázat formájában:

2. sz. táblázat. Bereg megye oktatási állapotának összeírása

Bereg megye lakossága	Elemi iskolába járók száma	Ismétlő iskolába járók száma	Magániskolákba	Közép-tanodába	Nem járt iskolába
159,223	11 636	340	1733	106	14,981
Községi iskola	Római katolikus	Görög-katolikus	Kálvinista	Lutheránus	Összesen
4	18	142	74	1	239
Tulajdon-épület	Bérelt épület	Taneszközök	Tannyelv	Képesített tanítók	Olvasni és írni tudók
233	6	- 213 számoló tábla - 190 fali olvasó tábla, 180 fali térkép - 158 földgömb - 117 természet rajzi ábra - 39 természet tani tábla - 15 könyvtár	126 iskola orosz; 85 iskola magyar	a 241 tanárból 149 képesített	1683

¹²⁹ CIEGER 1997. 68.

A cikk által nyújtott információk szerint a tanítók száma kevés volt erre leginkább az anyagi helyzet változatlansága is hatást gyakorolt. A tanítást mellékes foglalkozásnak tekintették és sokkal jövedelmezőbbnek számított a kántori hivatal. A cikkből idézve: „*A csekély fizetés pontos kiadásáról alig van valahol gondoskodva, nyugdíjról természetesen sehol.*”

Valamint arról is tájékoztat a cikk, hogy az iskolatanács felhívta a megyei bizottság figyelmét a 6–12 és 13–15 éves tankötelesek összeírására, továbbá az iskolaillető egyházi előjáróságától a mulasztók névsorának kikérését is elrendelték. Az igazolatlanul hiányzott tanuló helyett elsősorban a szülőt vonták felelősségre, majd pedig a népiskolai törvény szerint kellett eljárni és megbüntetni. A szabályok betartásának ellenőrzésére a szolgabírák kaptak utasítást.¹³⁰

3. sz. táblázat. A munkácsi tankötelesek nyelvi és felekezeti megoszlása 1872-ben (fő)

Tankötelesek száma		Tankötelesek száma vallás szerint	Tankötelesek száma nyelvre nézve	Nem jár iskolában	Vallásra nézve	Nyelvre nézve
6-12 évig		római katolikus: 273	magyar: 372	Fiú: 159	római katolikus: 44	magyar: 67
Fiú	Lány	görögkatolikus: 346	német: 223	Leány: 304	görögkatolikus:127	német: 269
451	390	helvét, evangélikus: 166	ruszin: 219	Összesen: 463	helvét, evangélikus: 23	ruszin:127
Összesen: 841		izraelita: 492			izraelita: 269	
13-15 évig		13-15 éves korig nincsenek statisztikák a vallási és nyelvi megoszlásra nézve				
Fiú	Lány					
235	201					
Összesen: 436						
Egész: 1277						

Az iskolákat minősítés szerint jó és rossz kategóriákba sorolták. A községi iskolák a legjobb, míg az ún. izraelita „zugiskolák” kerültek a legrosszabb csoportba. A korabeli magyar közvélemény „zugiskoláknak” nevezte a hatóságok tudta nélkül, általában titokban működő zsidó iskolákat. Bereg megyében az izraelita tankötelesek száma 1872-ben 2238 volt, ám egyetlen rendezett iskola sem működött, illetve más felekezetek iskoláiba sem jártak a gyermekek.¹³¹

¹³⁰ A Hon, 1873. augusztus 28. 197.sz. s.p.

¹³¹ Uo.

A *Budapesti Közlöny* 1872. augusztus 23-án megjelent 191. számában részletes cikkben ismertette az olvasót Munkács közoktatásának állapotáról 1872-ben. A cikkből megtudhatjuk azt is, hogy a város lakossága ebben az évben 8602 fő volt. A tankötelesek száma 1277, ebből 814 tanuló járt elemi-, ismétlő (vasárnapi)-, magániskolákba és középtanodába. A cikk alaposan részletezi a felekezeti, nyelvi számokat is, amelyet a következő táblázatban lehet megtekinteni:¹³²

4. sz. táblázat. A tankötelesek megoszlása intézménytípusok szerint 1872-ben (fő)

Az 1277 tanköteles közül 814 tanuló járt iskolába		
Elemi iskola	Fiú: 274	Összesen: 545
	Lány: 271	
Ismétlő (vasárnapi) iskola	Fiú: 95	Összesen: 95
	Lány: 0	
Magán iskola	Fiú: 121	Összesen: 137
	Lány: 16	
Középtanoda	Fiú: 37	Összesen: 37

A munkácsi tanköteleseknek kevesebb, mint a fele járt csak iskolába, ezért 1872-ben a városi képviselő testület kimondta a községi iskola felállítását, s így jött létre a településen a már korábbi részben említett községi iskola.¹³³

A következőkben a *Budapesti Közlöny* tudósítása nyomán ismertetem azokat az iskolákat, amelyek 1872-ben működtek Munkácson. Községi népiskola működött fiúk számára, amely külön épületet nem kapott, hanem az osztályok a gimnázium két tantermében voltak ideiglenesen elhelyezve. Három tanító végezte munkáját, akik közül csak egy rendelkezett képesítéssel. 83 tanuló látogatta az órákat a tárgyalt évben. A tanítási nyelv a magyar, német és ruszin volt. Az iskola évi jövedelme 1177 forint, terményekben, pénzértékekre véve 108 forint. Ez az összeg a tandíjból és községi segélyből gyűlt össze.¹³⁴

A lánynevelést községi segélyből tartották fenn. Az intézetben három tanító végezte oktatói feladatát, magát az épületet bérelte a város. A tanulók száma 158 volt, vegyes felekezetűek. A tanítás nyelve a magyar és a német volt. Az iskola évi jövedelme 1348 forintot tett ki.¹³⁵

Felekezet szerint is működött római katolikus fiúiskola, helvét hitvallású evangélikus fiúiskola, helvét hitvallású evangélikus leányiskola, görögkatolikus leányiskola, s görögkatolikus fiúiskola is. A továbbiakban a táblázat tájékoztat a tudnivalókról.¹³⁶

¹³² *Budapesti Hírlap*, 1872. augusztus 23. 191. sz. s.p.

¹³³ POLYÁK 2013. 130.

¹³⁴ *Budapesti Hírlap*, 1872. augusztus 23. 191. sz. s.p.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Uo.

5. sz. táblázat. A Munkácson működő iskolák 1872-ben¹³⁷

1872 év	Községi népiskola fiúk számára	Községi segélyből fenntartott nőnevelde	Római katolikus fiúiskola	Helvét hitvallású evangélikus fiúiskola	Helvét hitvallású evangélikus leányiskola	Görögkato- likus leányiskola	Görögkatolikus fiúiskola
Tanulók száma	83	158	38	80	51	62	73
Tanárok száma	3	3	1	segédlelké- sz 1	éneklész 1	egy segéd és egy rendes tanító 2	egy segéd és egy rendes tanító 2
Tanítási nyelv	magyar, német, ruszin	magyar, német	magyar, német	magyar	magyar	magyar, ruszin	magyar, ruszin

1868-ban a ruszinság egy két tanítási nyelvű, magyar–ruszin négy osztályos algimnázium létrehozásának elengedhetetlenségét hangsúlyozta, amely elősegíthetné a polgárosodásukat. A beadványt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz küldték, de végül a kívánalmuk csak 1873-ban teljesült, amikor elkezdte működését a munkácsi állami reálgimnázium.¹³⁸

A lap népoktatásról szóló rovatában arról is említés van, hogy mióta a népiskola közoktatási törvényét életbe léptették, nem volt tapasztalható javulás, de ha mégis, nagyon alacsony mértékben, ugyanis ez abból fakad, hogy nem rendeződött a községi iskola ügye. A város évenként 2000 forintnál többet költött az elemi iskolákra, viszont már 1868-ban kimondták, hogy a felekezetektől ezeket megvonják, s ezt az összeget a községi iskolára fordítják. Azonban ez az ügy igen nehézkes volt abban a tekintetben, hogy a felekezetek a közösségi tanítók választásánál elvárták, legyen tekintettel a vallásra is. Kimondták, hogy az elemi iskola első osztályát minden felekezet maga biztosítsa és csak második osztálytól legyen közös tanítás. Ez szembeütközött a törvénnyel és így nem érvényesült. A cikkből megtudhatjuk, hogy a város a községi iskolának alkalmas helyet jelölt ki, s reménykedtek abban, hogy a községi iskola már 1873/1874-es tanévtől nyitott kapukkal várja a tanulókat az új iskolába.¹³⁹

Annak érdekében, hogy eredményeket érjenek el az oktatás terén szükségessé vált a tanárok szakmai továbbképzése. E célból póttanfolyamokat is szerveztek. A résztvevők száma Bereg megyében 1871-ben 93 volt, a következő évre már 165 tanítóval bővült.¹⁴⁰ A póttanfolyamok

¹³⁷ *Budapest Hírlap*, 1872. augusztus 23. 191. sz. s.p.

¹³⁸ MOLNÁR 2019. 207.

¹³⁹ *Budapesti Közlöny*, 1872. augusztus 23. 191. sz. s.p.

¹⁴⁰ *A Hon*, 1873. augusztus 28. 197. szám. 43.

megrendezése eltérő helyszínen folyt. 1872. augusztus 7-én a Bereg-Ung megyei tankerülethez tartozó néptanítók képzését a vallás és közoktatási miniszter határozata szerint Munkácson szervezték meg a munkácsi reálgimnázium épületében, a tankerületi tanfelügyelő vezetése által. Számos vendég, a város kiemelkedő személyei is részt vettek az ünnepi megnyitón, mint például: a város főbírája, valamint előkelő városi és megyei úri egyéniség. A megnyitón felszólaló személy a póttanfolyam célját ismertette a közönséggel, továbbá kiemelte a tanítók munkájának magasztosságát, és fontosságát. Tájékoztatta a résztvevőket arról, hogy a tanfolyam végeztével minden egyes hallgató bizonyítványt kap. Továbbá figyelembe veszik azt is, hogy a tanfolyamot mennyi ideig hallgatta az adott személy és az előadásokat milyen szorgalommal látogatta. Hat igazolatlan mulasztás esetén a tanfolyam befejezetlennek tekinthető. A póttanfolyamokra jelentkezettek száma 294 személy volt. A tantermek létszám korlátozottsága miatt az előadásokat párhuzamosan tartották meg. Ez azt jelentette, hogy több előadó tanárra volt szükség. A hallgatók különböző előadásokon vehettek részt, mint például az írás-olvasás, beszéd és értelemgyakorlatok, magyar nyelv és számтан, amelyeket heti 8 órában tanítottak. Ezeket magyar és ruszin nyelven tartották. Ellenben voltak olyan tantárgyak, amelyeket csak magyar nyelven tartottak, mint például a természettan, földrajzot, ásványtant, testnevelést, gazdaszatot, zenét, gyümölcsfa-tenyésztést, méhészetet.

6. sz. táblázat. A táblázat a sajtó adatai alapján lett felállítva¹⁴¹

Tanárok	Tantárgyak	A tantárgyat tartandó nyelv	Óraszám
Bereti János	írás-olvasás, beszéd és értelemgyakorlat, magyar nyelv, számтан	magyar nyelv	heti 8
Répay András	írás-olvasás, beszéd és értelemgyakorlat, magyar nyelv, számтан	magyar és orosz	–
Medlik Ferencz	természettan földrajz	magyar	heti 3–3
Koletskári István	természettan	magyar	–
Csomári István	földrajz	magyar	–
Duma György	ásványtan, tornászat	magyar	heti 3 heti 4
Koletskári István	ásványtan	magyar	heti 3
Komka Ervin	gazdászattan	magyar	heti 4
Uhlárik J.	zene	magyar	
Jankovics Imre	gyümölcsfa-tenyésztés	–	–
Hurtnay János	méhészet	–	–

¹⁴¹ *Budapesti Közlöny*, 1872. augusztus 26. 220. sz. s.p.

A póttanfolyam befejeztével felmerült a kérdés arra vonatkozóan, milyen gyakorlati haszonnal járt a képzés? Erre a kérdésre adott választ az 1872. szeptember 13-án megjelent cikk is: „...igen is meg nem is”. A rovat írója negatív szemléletét abban látta, hogy a hallgatók az első- és másodévesekre történő felosztása nem történt meg, továbbá azt is rossz szemmel nézte a cikk névtelen írója, hogy a tanfelügyelő négy hétből egyszer sem látogatta a foglalkozásokat csak az utolsó héten jelent meg. Arról is olvashatunk a cikkben, hogy voltak „*rendetlen magaviseletű*” emberek, akik az előadásokra „*bortól vagy pálinkától kábult fővel*” jelentek meg. De a pozitívumot is kiemelve a tanfolyamon „*jóra való egyének is*” jelen voltak, akik a tanultakat igyekeztek elsajátítani. A szerző szerint akkor lett volna igazán sikeres a tanfolyam, ha a tanfelügyelők vándortanítók lettek volna, úgy, mint Svédországban is, az iskolát nemcsak meglátogatnák és csak statisztikai adatokat gyűjtenének, hanem a tanítást is ők vezetnék a tanító jelenlétében és így a póttanfolyamon hallottak nagy részét nemcsak elméletben, hanem a gyakorlatban is alkalmazva látnák a jelenlévők.¹⁴²

1874 áprilisában jelent meg *A Hon* című kormánypárti lap hasábjain Oláh Béla cikke, amely lesújtó képeket festett a munkácsi iskolák helyzetéről. A szerző a Munkácson működő „*állami reálgimnáziumról*”, és a „*községi fiú- és nőiskoláról*” adott negatív szemléletének hangot. Oláh szerint a reálgimnázium külsejét tekintve elragadó és büszkélkedhet vele a város, viszont ahogy a cikkben szerepel: „*igaz műveltség magaslatára törekvő szellem fáklyája, még egyelőre nagyon is halványan világít.*” A szerző azt sem nézte jó szemmel, hogy az iskolaév szorgalmi szakaszának nagy részét a különböző felekezeti ünnepek töltik ki, s erről – vélekedése szerint – a közoktatásügyi miniszter mit sem tudott. A községi fiú- és nőiskoláról is meg volt a véleménye. Az osztályok külön utcákban, bérelt helyiségekben voltak, a tanulók „*egy pár százra menő létszámból alig 20–25-en járnak fel*” órákra. A tanárokat tehetségteleneknek nyilvánította, akik nem lelkesedtek a tanári hivatásért. Mindez – meglátása szerint – azért van, mert a tanítók kiválasztásakor „*nem a közügyre, hanem a kegyenczek érdekeinek legyezgetésére szorítkoznak s nem a képességre, hanem a hiányoknak irgalombóli eltakarására tekintünk.*”. Oláh Béla idézett a községi iskola paragrafusából is, mely szerint a szegény sorsú gyermekeknek ingyenes könyvek, és taneszközök biztosítását nem valósították meg az illetékes személyek. Állítása szerint nincs szigorú felügyelet a tanítás terén és az iskolai törvények pontos végrehajtásában sem.¹⁴³

---

¹⁴² *Pesti Napló*, 1872. augusztus 13. 211. sz. 70.

¹⁴³ *A Hon*, 1874. április 16. 87. sz. s.p.

2.6. Izraelita oktatás

Kérdéses volt az izraeliták oktatása. Ők is tartottak fenn felekezeti iskolát, de ezek többnyire magániskolák voltak, ahol leginkább vallásismeretet tanítottak. A későbbiekben az állam az elemi ismeretek oktatását is fontosnak találta. Arra kötelezte az izraelita hitközösséget, hogy a törvénynek megfelelő oktatásban részesítse a tanulókat. Ez viszont nem valósult meg, és ezeket az iskolákat titokban működtették. Ezeket nevezték „zugiskoláknak”.¹⁴⁴ Az *Ellenőr* című napilap 1873. augusztus 26-i számában látott napvilágot egy cikk *A népoktatás állapotáról Beregmegyében* címmel. Az írás kiemeli, hogy Munkácson 492 izraelita tanköteles volt, s ebből 86 tanuló járt rendes iskolába. Az izraelitáknak saját iskolájuk nem volt, s ezért ez a szám a többi felekezetek iskoláira oszlott fel. Így Munkácson ebben az időben 406 izraelita gyermek nem részesült törvény szerinti oktatásban. Kivételnek számítottak azok, akik „zugiskolában” tanultak. A cikkben olvasható, hogy Munkácson a városi hatóság tizennégy ilyen jellegű iskolát fedezett fel. „Az úgynevezett „zsidóutczában,“ – mely Munkács legéktelenebb helye, hol minden nyomon piszok és nyomorral találkozik az átmenő, van a legtöbb ilyenmű intézet” – olvashatjuk a cikkből. A tudósítás szerint ezek a „zugiskolák” olyan körülmények között működtek, amelyek veszélyeztették a gyermekek egészségét, illetve azt is közölte, hogy káros hatással voltak a tanulókra az oktatók, „kik reggeltől estig kínozzák a szegény gyermeket a héber nyelv és írás tanításával”. – Oktatókról nem is beszélhetünk, ugyanis a cikk szerint a „zugiskolák” tanítói többnyire Galíciából bevándorolt izraeliták, akiknek nem volt fogalmuk a tanításról. Munkácson a „zugtanítók” közül csupán egy értett és beszélt magyarul, s így a szegényebb sorból származó izraeliták nem beszéltek a magyar nyelvet. A „zugiskolákban” az izraeliták már fiatal koruktól „a legmerevebb” ortodox szellemben neveltetnek, s gondot csakis a vallási szertartások és imák betanulására fordítottak, minek következménye, hogy izraeliták nagy része más felekezetektől teljesen elkülönítve élt. A cikkből megtudhatjuk, hogy Beregszászban is rossz körülmények között folyt a „zugiskolák” működtetése, viszont itt már a tanítók beszéltek a magyar nyelvet.¹⁴⁵ Halász Ferenc, Bereg megye tanfelügyelője úgy vélekedett, hogy a városi hatóságok engedékenysége és hanyagságának tudható be a fennálló kedvezőtlen állapot.¹⁴⁶

1877-ben született egy rendelet arra vonatkozólag, hogy az állami iskolákban a nagyobb ünnepnapokon a zsidó tanulók felmentést kaphattak az iskolalátogatás alól, ami általában szülői kérésre történt. Azonban a szombati munkatilalom nem volt engedélyezve. Ezt követően a fenntartott városi elemi iskola 1877-től kezdődően a szombati foglalkozásokat szerda délutánra tette át, így a

---

¹⁴⁴ POLYÁK 2013. 72.

¹⁴⁵ *Ellenőr*, 1873. augusztus 26. 195. sz. s.p.

¹⁴⁶ POLYÁK 2013. 77.

hiányzások számát redukálták.¹⁴⁷ Nyilvános jogú zsidó iskola működtetése Munkácson a korszak végén nem ismert.¹⁴⁸

Összességében tehát a népoktatási törvénnyel javítani szerettek volna az oktatás helyzetén. A tankötelesek szigorú ellenőrzése által eredményeket szerettek volna elérni, felszámolni az analfabetizmust, egy általános műveltséget létrehozni. Munkácson ez azonban a sajtók által bemutatott állapotokból következtetve riasztó képet festett.

2.7. Társulatok működése Magyarországon

Az egyesületeknek fontos szerepük volt a társadalmi és kulturális életben. A fogalom meghatározása tekintetében a különböző csoportok érdekeit, közös céljaikat megvalósító önszerveződések voltak. Már a középkorban is működtek testületek, ugyan ezek még kezdetlegeseknek számítottak. Ezekhez a kezdetleges, de mégis fontos társadalmi szerveződéshez sorolhatóak a céhek,¹⁴⁹ amelyek Magyarországon a 14. századtól jelentek meg, viszont ezek még messze álltak az újkorban egyesületekké formálódó szervezetektől. Fontos megemlíteni az egyházak által működtetett vallásos laikus segélyező tömörüléseket is, amely a középkor első rendezőelve a civil szerveződések tekintetében.¹⁵⁰

Nyugat-Európában az elsős civiltársulatok az újkorban, a felvilágosodás eszméivel terjedtek el, ilyenek voltak a szabadkőműves páholyok¹⁵¹ megjelenése, amelyek már az idő előrehaladtával szervezetnek mondható politikai, tudományos eszmecseréket folytató klubokat jelentette. Így tehát a szabadkőművesség egyfajta összekötő kapocs volt a középkor és a modernkor között abban a tekintetben, hogy magában hordozta a kőműves céhek vonásait, az első mai értelemben civil szervezetet jelentette.¹⁵²

Magyarországon az egyesületi jog kiterjesztése a reformkorban a liberalizmus eszmerendszerének megjelenésével vette kezdetét, ekkor élték első virágkorukat az egyesületek Széchenyi Istvánnak köszönhetően, aki az önművelődés, a társas élet felpezsdítésével járult hozzá az

---

¹⁴⁷ BÁNYAI Viktória – VARGA Bálint: Hagyományos és modern zsidó oktatás. In *Zsidók Kárpátalján Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk. Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 76.

¹⁴⁸ KARÁDY Viktor: Értelmiség, világi iskolázás és elitképzés. In *Zsidók Kárpátalján Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk. Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 78.

¹⁴⁹ Kezdetben az azonos foglalkozást űzők érdekvédelmi testületeként alakultak, alapszabályuk (céhlevél), saját vagyonuk volt. Saját tagjaikra nézve szabályokat állapíthattak meg (céhszabályok), és aktívan részt vállaltak – testületként – a városi (általában rendészeti és katonai) feladatok ellátásában. Feladataik közé sorolandó segélyező és oktatási tevékenység, betegellátás, árvák és elesettekről való gondoskodás. Elsődleges tevékenységük a piacszabályozás volt.

¹⁵⁰ DOMANICKY Endre: *A jogállam és a civil szektor, különös tekintettel a helyi önkormányzatokra*. Doktori értekezés, Pécs, 2008. 13.(Továbbiakban: DOMANICKY 2008)

¹⁵² HAHNER Péter: *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648–1815*. Kronosz Könyvkiadó Kft, 2021.

országgyűlési klubok, egyesületek, kaszinók, olvasóköri széles körben történő terjedéséhez. A forradalom és szabadságharc időszakában az egyesületek nagy része nem működött, így a számuk csökkent, viszont a helyzet konszolidálódásával próbáltak visszatérni az egyesületi élethez. Az egyesületek számát illetően a neoabszolutizmus idején még inkább stagnálás volt megfigyelhető. I. Ferenc József pátense szigorította az egyesületek alakítását és a már meglévők működését. Kormányiszervi vagy császári engedélyhez kötötték az egyesületek megalakítását, valamint megalkották az önálló egyesületi jogot tartalmazó szabályzatot, amely az újonnan létrejövő egyesületi engedély megadásának feltétele volt. Az 1850 előtt létrejött egyesületek számára szükséges volt 1852. február végéig kérelmezni a szervezet további működésének engedélyezését, ellenben ha mulasztás történt, akkor az adott egyesület megszűntnek nyilvánították. Az újonnan létrejövő egyesületek kérelmében fontos volt meghatározni a céljaikat továbbá csatolni az alapszabályzatukat az illetékes hatóság felé. Az egyesületek működéséhez szükséges volt a belügyminiszter által elfogadott alapszabály tervének a felmutatása, továbbá a következő dokumentumok: kísérő kérvény, alakulási jegyzőkönyv és a tagnévsor. A felterjesztett alapszabályt akkor tekintették elfogadottnak, ha a beadványtól számítva 40 nap elteltével nem érkezett a tárca részéről észrevétel. Ezt követően ideiglenesen megalakultnak tekintették az egyesületet. A teljes működtetési jogot pedig az alapszabály engedélyezésével és nyilvántartásba vételével nyerhette el.¹⁵³ Jellemző volt továbbá, azon egyesületek működtetése, amelyek nem voltak politikai jellegűek.¹⁵⁴

Az 1850-es évek végére egyre több egyesület kezdte meg működését. A kiegyezést követően pedig Magyarországon a megalkotott jogszabályokkal egyfajta kötetlenséget érzékeltettek, ami szabadságot nyújtott, és a korábbnál nagyobb lendülettel növekedett az egyesületek száma.¹⁵⁵

A dualizmus időszakában az ipartársulatokat, illetve az ipartestületek egy részét tartották számon egyesületként. Kizárólag gazdasági tevékenységet folytató iparosok, jogokkal felruházott érdekvédelmi szervek voltak. Az egyesületekhez sorolták továbbá a különböző hitelszövetkezeteket is.¹⁵⁶

1873-ban Szapáry Gyula belügyminiszter kimondta az egyesületi szabadságot, viszont a működtetésüket engedélyhez kötötte. A létrejövő ipartestületeket, bankokat, hitelszövetkezeteket,

---

¹⁵³ BEZDAI Sándor: A dualizmus kori egyesülettörténet forrásai. In „Nem búcsúzom...”: emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. Szerk.: Nagy István: Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Történettudományi Tanszék, Generalia, Szeged, 1994. 89.

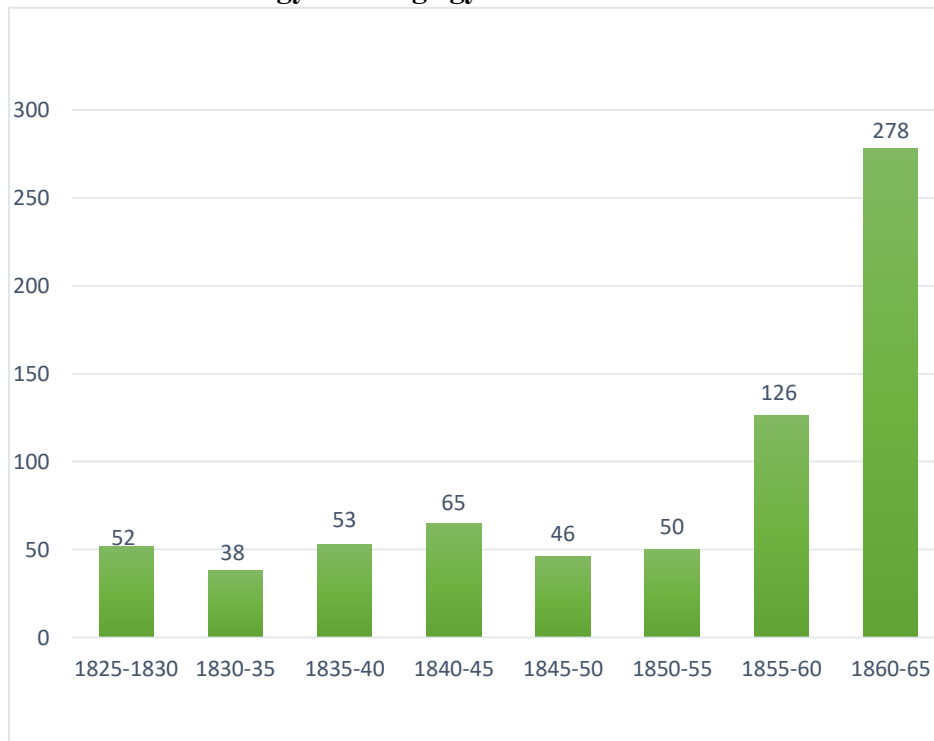
¹⁵⁴ FÖRY 2017. 820.

¹⁵⁵ DOMANICKY 2008. 15.

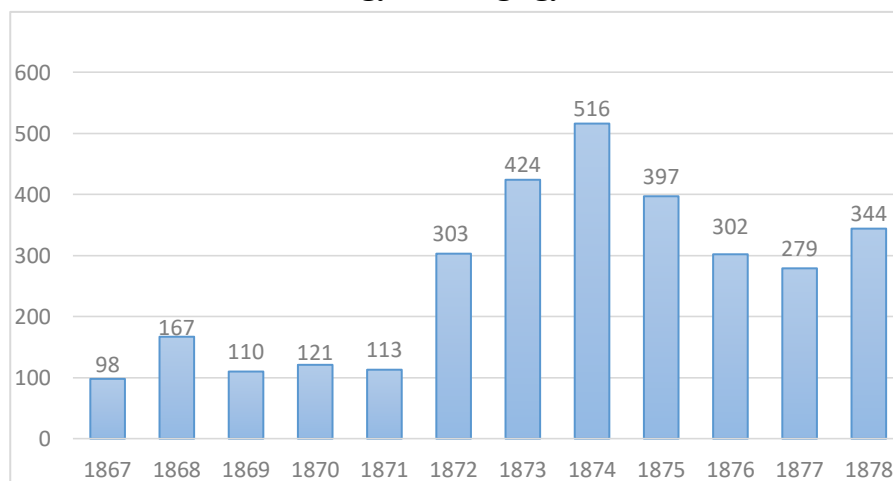
¹⁵⁶ BÖSZE Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” Somogy megye egyesületei a dualizmus korában. In Szili Ferenc: *Somogyi Almanach*, 1997. 53. szám. Kaposvár 1997. 18.

takarékmagtárakat az egyletek nyilvántartó könyvében regisztrálták ekkor.¹⁵⁷ A statisztikai hivatal által összegyűjtött adatok szerint Magyarországon 1825–1830 között kb. 52 egylet működött. A nemzeti ébredéssel ezek száma emelkedett 1830–1835 között 38 új egylet és társulat jött létre, 1835 és 1840 között 53, 1840–1845 között 65, 1855-ig pedig 50-új egylet ismert, majd 1860-ig 126, 1865-ig pedig 278-al gyarapodott az egyletek száma.¹⁵⁸

3. sz. ábra. Magyarország egyleteinek száma a dualizmus előtt

4. sz. ábra. Magyarország egyleteinek száma a dualizmus idején

¹⁵⁷ *A polgári kori egyesületek (1867–1949)*. In.: Magyar Nemzeti Levéltár, [https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-polgari-kori-egyesuletek-\(1867-1949\)/informacio](https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-polgari-kori-egyesuletek-(1867-1949)/informacio). [Letöltés ideje: 2023. 03. 01.]

¹⁵⁸ VARGHA Gyula: *Magyarország Egyletei és társulatai 1878-ban*. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880.

A statisztikai adatokból láthatjuk, hogy a dualizmus előtti években, 1860–65 között az egyesületek növekedése mutatható ki, ekkor ugyanis az újonnan létrejövő egyesületek száma 278 volt. Míg a kiegyezés utáni években csökkenés volt megfigyelhető, az 1870-es évektől azonban már rohamos gyarapodás vette kezdetét az új egyesületek alakulásának tekintetében. Ez leginkább 1874-ben figyelhető meg, amely 516 egyesülettel gazdagodott Magyarország. A Statisztikai Hivatal által közzétett adatok szerint 1878-ra az országban 3995 egyesület állt fenn.

2.8. Egyesületek és társulatok Munkácson

A középkorban a munkácsi céhtagok töltötték be az iparosok szerepét, ilyenek voltak a tímár, csizmadia, fazekas és gubás testületek. A szerveződések az 1700-as években jöhettek létre, ezt bizonyítják a céh oklevelek, amelyek a vármegye pecsétjével voltak ellátva. A céheknek szükség volt a változtatásra, 1872. VIII. tc. szerint a céhrendszert teljesen megszüntették és helyébe ipartestületek alakultak.¹⁵⁹ Az iparosok egyesületekbe szerveződtek szakmájuknak megfelelően és ipartársulatokká váltak, továbbá alapszabályokkal is rendelkezniük kellett. A szabályok kidolgozásánál figyelembe kellett venni az adott szakmának azokat a privilégiumait, amelyek még a céhrendszer idejéből származtak.¹⁶⁰

Munkácson az 1870-es évek második felében számtalan egyesület és társulat jött létre. Ezek az egyesületek és társulatok többnyire távol tartották magukat a politikától. Fontos azonban említést tenni a Munkácson alakult reformkori Beregmegyei Olvasó Egyesületről, amely a későbbiekben Beregmegyei Kaszinó néven vált ismertté. A mai korban a kaszinó eltérő jelentéssel bírt a történelem folyamán létrejövő kaszinókkal szemben, a 19. században más értelmezést nyert a fogalom. A kaszinó egyesületet jelölt, amely leginkább a közművelődés, az ország műveltségének, fejlődésének, a társas élet előmozdításában játszott fontos szerepet.¹⁶¹ Az első kaszinók létrehozása Magyarországon a reformkorban kezdődtek, Széchényi István kezdeményezésére alakult meg a Nemzeti Casino. Fórumként szolgált az arisztokrácia, az ország legvagyonosabb és politikailag legbefolyásosabb vezető rétegének a rendi országgyűlés szüneteltetése esetén.¹⁶²

---

¹⁵⁹ TÁRCZY Károly: Czéhrendszer Munkácson. In *Századok*, 1909. 43. évfolyam. 24–45.

¹⁶⁰ CSATÁRY György: Kézművesipar-történeti anyagok az Ungvári, Munkácsi és Beregszászi városi levéltárban. In *VII. Kézművesipartörténeti Szimpózium Veszprém 1990. november 12–14.* Szerk.: Nagybakay Péter - Németh Gábor: Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága, Veszprém, 1991. 179–184. (Továbbiakban: CSATÁRY 1991)

¹⁶¹ GYURICZA Andrea: *A Nemzeti Casino múltja és könyvtárának jelene.* 85. In http://real.mtak.hu/119123/1/85_105_Gyuricza.pdf [Letöltés ideje: 2023. 02. 10.]

¹⁶² ANKA László: *A Nemzeti Kaszinó 150 éve vásárolta meg belvárosi székházát – Ybl tervei alapján építették át.* Pest-Buda.

A kaszinók első országos összeírására 1862-ben került sor, társalgási egyesületeknek nevezték ekkor, majd 1878-ban társas egyesületek gyűjtőnéven tartotta számon az országos egyesületi statisztika.¹⁶³ A társadalmi növekedés előmozdításához járult hozzá az 1833-ban létrejövő munkácsi Casinó, amelynek kezdeményezője Román Ferenc, Munkács korabeli ügyvédje volt. A Munkácsi Casinó egyesület a működtetési engedélyét 1857. augusztus 24-én kapta meg. Az egyesületről szakirodalom hiányában csak a korabeli sajtókon keresztül nyerhetünk betekintést. Egy 1861-ben megjelent *Munkácsról* szóló cikkben az olvasó arról kap információt, hogy a kaszinó az adott korszakban 163 tagot számlál. Három teremmel rendelkezett: olvasó szoba, tekéző terem, könyvtár, amely kártyázó asztalokkal is el volt látva.¹⁶⁴ Elnöke Toborffy Antal, aki egy művelődő-szintársulatot is működtetett. A műkedvelő szintársulat március 14-én mutatta be az első színelőadásukat, melynek címe: a *Vén bakancsos és fia, a huszár*. A befolyt összeget pedig a Széchenyi-szobor, honvédegylet, Petőfi szobor, illetve a kórház javára fordították.¹⁶⁵ A segélyezésre fordított összegeket az egyesületek által rendezett táncmulatságok, estélyek bevételei biztosították.¹⁶⁶ Ilyen volt például 1866. január 24-én megrendezett táncmulatság is, amelyről a *Nefelejts* című sajtóban egy *Eredeti levelezések* nevű rovatban a következőket olvashatjuk: „*Munkácson 15 év óta nem volt csinosabb, kedélyesebb bál; a terembe léptekor mindenkit, mint varázsütés megkapott a jó kedv ,ragadta magával, s el nem bocsátotta hajnalig. Az ifjú hajadonok mellett a mamák is együtt izzadtak a táncz küzdelmeiben. Jártuk a csárdást, habár sarkantyú nélkül (!!!) utána a mazurt, négyest, körmagyart, cotillont és a mi több, még a keringőt is keringőztük, mi azt mutatja, hogy darab idő óta mennyire megszállt bennünket az engesztelődés szelleme.*”¹⁶⁷

Jellemző volt a kaszinóra, hogy az 1870-es évek közepéig az irányítását a Deák-párt hívei tartották a kezükben, azonban a tagdíjbevétel csökkenése miatt nem tudott sem a tagság növekedni, sem pedig az anyagi forrás bővülni, ami az egyesület fenntartásának alapfeltételét jelentette. Azonban 1879-re elnökváltás következett, a helyi függetlenségi kör vezetőjét választották meg, de a politikát továbbra sem tudták száműzni. Leginkább az egyesület megye szinten működött, összefogta a társadalmi életet, ezáltal szórakozási, művelődési lehetőséget biztosított a tagoknak. A kaszinó bálkat is szervezett.¹⁶⁸

---

https://pestbuda.hu/cikk/20210421_a_nemzeti_kaszino_150_eve_varasolta_meg_belvarosi_szekhazat_ybl_tervei_alapi_an_epitettek_at.

¹⁶³ FÖRY 2017. 820

¹⁶⁴ *Politikai Ujdonságok* 1866. február 7. 6. szám 65.

¹⁶⁵ SZABÓ Ignác: Élet- s jellemrajzok. *In Vasárnapi Ujság*, 1861. április 21. 16. sz. 194.

¹⁶⁶ *Fővárosi Lapok*, 1878. február 8. 32. szám 18.

¹⁶⁷ *Nefelejts*, 1866. december 30. 52. szám

¹⁶⁸ LATOR 1997. 63.

Magyarországon az 1870-es évekre fellendült az egyesületi élet, Bereg megyében azonban nem túl sok akadt. A megyében 1873-ban 16 egyesület, 1878-ban pedig már 29 működött.¹⁶⁹ Az egyesületek közül – Munkácson is – a legtöbbet a helyi iparosok alapították. Ezek az iparegyesületek a saját tagjaik segélyezésére, közös érdekeik védelmére hozták létre, illetve ösztönzőleg hatott az 1872-ben elfogadott ipartörvény is.¹⁷⁰

Az ipartársulatokat tekintve Munkácson az 1870-es évek második felében a csizmadia ipartársulat a közös iparérdekek érvényesítésére törekedett. 1876-ban fontos megemlíteni az első vegyes iparszövetkezet létrejöttét is, amely az ipar fejlesztését, illetve a szegény iparosok segélyezését tűzte ki célul. A Munkácson létre jövő fazekas ipartársulat közös érdekek előmozdítását tűzte ki célul.¹⁷¹ Gubás és takács mesterségek már korábban is voltak, főleg az 1830-as években növekedett a mesterséget űzők száma, akik szabadságjogokkal is rendelkeztek.¹⁷² Társulattá viszont 1878-ban szerveződtek. Beszámolóiratok maradtak fenn a különböző ipartársulatok tevékenységéről. Ilyen volt például egy 1877. június 18-i kelt levél, amelyben a munkácsi csizmadiák fejtették ki aggodalmukat a magániparuk gyári termékek általi visszaszorulása miatt, ami a társulat tagjainak elszegényedését idézte elő.¹⁷³

A kiegyezést követően a pénzüintézetek számának növekedése Munkácson is tapasztalható volt – ez a gazdasági élet fellendülését jelentette. Ebben az időszakban három jelentősebb pénzüintézet is működött a városban. A Bereg-munkácsi Takarékpénztár 1864-ben alakult, saját épülettel rendelkezett. Az elnöke Freyseysen Gyula volt, igazgatóvá pedig Baranyi Józsefet nevezték ki.¹⁷⁴

A Munkácsi Népbank is kiemelkedő szerepet játszott a város életében, 1872. április 1-jén alapították, igazgatója Melczer Aurél volt. Mint minden, a korban létesülő egyesület, az intézmény, rendelkezett alapszabállyal, illetve közgyűléseket szerveztek, amelyek ülésein az aktuális kérdéseket vitatták meg. Leginkább ezeken a gyűléseken az évi jelentéseket, a felügyelőbizottság jelentéseit, osztalékot, esetleg az alapszabályok módosításáról tárgyaltak. A gyűlések meghirdetését a korabeli sajtókban tették közzé.¹⁷⁵ Ez évben kezdte meg működését a munkácsi Hitel- és Zálogkölcson Intézet, melynek célja a szegényebb néprétegek és az iparosok olcsó kölcsönökkel való támogatása.

---

¹⁶⁹ LATOR 1997. 63.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ VARGA 1880. 52.

¹⁷² FÉNYES Elek: *Magyarország leírása*. Tratner–Károlyi nyomtatása, Pest, 1837. 57.

¹⁷³ Az elszegényedésre utal a következő idézet: „Társulatunk ez idő szerint a legnyomasztóbb helyzetben van magán iparunk a gyári termékek elterjedése folytán teljes elnyomatásban van, társulatunk tagjai teljesen elszegényedve mintegy 45-en űzik meg az ipart nagy nehézségekkel küzdve, a többiek a legnyomasztóbb helyzetük miatt nem folytathatván az iparüzést, habár tényleg nem léptek ki ipartársulatunkból. Mindazonáltal azon reményben élünk miszerint jövőben, ha iparunk lendületet nyerne, alapszabályainkba felvette részbeni kötelezettségünknek is eleget tehetünk.” Ld. CSATÁRY 1991.179–184.

¹⁷⁴ LEHOCZKY 1998. II. köt. 192.

¹⁷⁵ *Budapesti Közlöny*, 1877. február 11. 33. szám. s.p.

Igazgatója Bernovics Gusztáv volt. Működéséről 1873-ban részletes kimutatások születtek.¹⁷⁶ A *Pesti Hírlap* egyik felhívása az Intézet részvényeseit szólította meg. Számukra 1873. július 13-án közgyűlést tartottak, amelynek fő tárgya az üzleti évi kimutatások megvitatása, valamint az új igazgatótanács megválasztása volt.¹⁷⁷

Bereg megye egyleteinek másik nagyobb csoportját a vallási alapon létrejövő dalárdák, éneklőtársulatok képezték.¹⁷⁸ Munkácson ilyen volt a még dualizmus kora előtt 1845-ben megalapított római katolikus egyházközség éneklő társulata, vagy a 1873-ban létrejövő helvét hitvallású énekkar. Mindkét egyesület célja a vallási szertartás, istentisztelet „díszítése”, az elszegényedett sorsú tagok megsegítése illetve a különböző vallási ünnepeken, temetéseken történő éneklés.¹⁷⁹

7. sz. táblázat. Munkácsi egyesületek 1839–1878 között

Egyesületek, társulatok				
Alakulási év	Felekezeti társulatok	Ipartársulatok	Casinó	Segélyező egyesület
1839	–	–	Polgári casinó	–
1845	Római katolikus templom éneklő társulata	–	–	–
1872	–	–	–	Nőegylet
1873	Helvét hitvallású énekkar	Timár ipartársulat	–	–
1875	–	Csizmadia ipartársulat	–	–
1876	–	első vegyes iparszövetség	–	–
1877	–	Fazekas ipartársulat	–	–
1878	–	Gubás, takács ipartársulat Munkács vidéki műpártoló egyesület	–	–

A többi egylet különböző céljaikat megfogalmazva jöttek létre: ilyen volt a lövészegylet, amelyet Munkácson 1864-ben hoztak létre, elnöke Lehoczky Tivadar volt. Az egyesület központja a városi fürdő mögötti fából készített épület volt, ami 1867-ben leégett. Az új épület 1874-ben lett

¹⁷⁶ LEHOCZKY 1881. II. köt. 127.

¹⁷⁷ *Buda – Pesti Közlöny Hivatalos Értesítője*, 1873. június 24. 143. sz. 2414.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ VARGHA Gyula: *Hivatalos Statisztikai közlemények. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban*. Budapest, Atheaeum R. Társ. Könyvnyomdája, 1880. (Továbbiakban: VARGA 1880.)

átadva a Latorca közelében.¹⁸⁰ A legnagyobb társadalmi szervezetet a városban az 1872-ben létrejövő, 140 tagot számláló Segélyező Nőegylet jelentette. Erről a továbbiakban bővebben lesz szó.

1878-ban alakult meg a *Munkács vidéki műpártoló egyesület*. Az egyesület magába foglalta a már működő lövészet, dalárda és színészi egyleteket. A legfőbb célja a magyar nemzeti nyelv, zene és a lövészet gyakorlása volt. A közösség összefogása érdekében különböző esteket is rendeztek, erről tanúskodik a *Bereg* c. lapban megjelent hirdetmény is, amelyben értesítik az olvasókat egy táncestély szervezéséről a Csillag vendéglő nagytermében.¹⁸¹

Megfigyelhető, hogy a legtöbb egyesületet az 1870-es években hozták létre, azonban a Magyarország területén létrejövő egyesületek csökkenését az 1873-ra kialakult európai gazdasági válság is hatást gyakorolt. Ennek következtében több egyesület is „leépült”. A válság anyagi problémákat generált, és így a tagdíjak befizetése elmaradt, a gyűléseken nem vettek részt, többen pedig kiléptek.

2.9. Segélyező nőegylet

A jótékony nőegyesületek létrejötte a 19. század első felében kezdődött. Kiindulópontja Poroszországhoz köthető, majd innen terjedt a Német Birodalom többi területeire, ezt követően Magyarországot is elérte. Az egyesületek létrejöttének előmozdítójaként tudható a I. Napóleon francia császár ellen folytatott háborúban elszenvedettek sorsa, amely leginkább a hölgyeket érintette meg. Fő céljuk a jótékonykodó tevékenységek, a rossz szociális és anyagi körülmények között élő emberek megsegítése. Az első magyar nőegylet 1817-ben alakult meg Budán.¹⁸²

A munkácsi nőegylet megálmodója, Risenberger Rajmondné úrnő volt, aki 1871-ben megosztotta elképzeléseit Munkács hölgyeivel, majd február 25-re hivatalosan is létrejött az egyesület, melynek elnöke Szunyoghy Józsefné lett.¹⁸³ A nőegylet tagjai a város előkelő hölgyrétegei köréből kerültek ki.¹⁸⁴ Harminc tagú választmányt is létrehoztak, amelynek céljából a várost hat kerületre osztották.¹⁸⁵ A nőegyletről elmondható, hogy az első kilenc év virágzó volt pénzügyileg, majd egy hanyatlás következett be, ugyanis többen nem fizették be a tagdíjakat. Fontos volt az elnök szerepe is, s annak motiváltsága. Nuszer Jánosné működése alatt a lelkesedés, odaadás megfigyelhető

---

¹⁸⁰ *Vasárnapi Ujság* – 1864. szeptember 25. 39. szám. 407.

¹⁸¹ *Bereg*, 1879. július 15. 28. szám. 88.

¹⁸² SZALAY István: *1872 – 1902. Harmincz év a Munkácsi Segélyező és Árvaházi Nőegyesület történetéből. Időszaki jelentés, fennállásának XXX-ik évfordulójára alkalmából*. Pannonia Könyvnyomda, Munkács, 1903. 9. (Továbbiakban: SZALAY 1903.)

¹⁸³ SZALAY 1903. 11.

¹⁸⁴ LEHOCZKY 1998. 178.

¹⁸⁵ SZALAY 1903. 11.

volt, ugyanis kétszer is megválasztották elnöknek, s aranyéremkereszttel is jutalmazták a millenáris ünnepek 25. éves jubileumának alkalmából felelősségteljes munkáját.¹⁸⁶

8. sz. táblázat. A munkácsi nőegylet¹⁸⁷

Alapító tagok	Elnökök	Alelnökök	Pénztáros	Jegyzők/titkárok
gróf Schönborn Ervinné	Szunyoghy Katalin	Merényi Jánosné 2x	Gottstág József	Pál ügyvéd
Pankovics István	Buzáth Károlyné	Keszler Ádámné	Pohl József	Szentirmay Alajos
Dr. Schlauch Lőrincz	Borzsay Gyuláné	Szalay Andrásné	Melczer Aurélné	Günvald Leopold
Meszlényi Gyula	Papp Józsefné	Halpert Mórné	Vaáry Sándorné (1867)	Szunyoghy József
Firczák Gyula	özv. Nuszer Jánosné 2x (1877, 1881)	Saller Károlyné	Szalay Andrásné	Szunyohy Miklós
Péchy Tamásné		Fichser Mórné (1877)	Kozma László (1881)	Nedeczey János
Freyseisen Gyuláné		Papp Józsefné	Szalay István	Oláh Béla (1877, 1881)
Melczel Aurélné		Meisels Vilmosné		Kabáczy Mihály
Umlauff Viktória		Friedman Béniné (1881)		Gottier Lajos
Borzsay Gyuláné		Láng Istvánné (1881)		Gáthy Dezső

Az 1873-as gazdasági válsági idején 17 özvegyet és árvát segélyeztek, az alapvagyon ekkor 3326 forint 50 krajcár volt.¹⁸⁸ Mulatságokat is szerveztek, s az ebből befolyt összeget is segítségnyújtás céljából használták fel.¹⁸⁹

Évente több húsvéti csomagot osztottak ki, sok szegény gyermeket ruháztattak és iskoláztattak. Az egyesület működésének igen becses alkotása volt az egyesületi árvaház, amely 1874-ben csupán a szülők által elhagyott gyermekek felnevelésére törekedhetett a szűkös anyagi lehetőségek miatt. Nagyobb gondokat okozott az árvák megfelelő ellátása, s ezért arra a döntésre jutottak az egyesület tagjai, hogy csak 10–12 éves korig veszik gyámság alá a nehéz sorsú gyerekeket, s majd ezt követően gondoskodnak elhelyezésükről.¹⁹⁰

¹⁸⁶ SZALAY 1903. 17.

¹⁸⁷ LEHOCZKY 1998. 178.; SZALAY 1903. 9.

¹⁸⁸ SZALAY 1903. 16.

¹⁸⁹ Uo. 18.

¹⁹⁰ Uo. 11.

2.10. Jótékonyág. Segélyező zsidóegylet

A zsidóság életében – a vallási élet megélése mellett – a segélyezés is fontos szerepet játszott. Több városban is alakultak magánszemélyek által létrehozott egyletek, imaházak. Ez Munkácson sem történt másképp. Az első zsidó egylet 1840-ben alakult, a kisiparosok önsegélyező egyleteként (Polale Cedek) működött. Munkácson jelesebb személyek létesítettek imaházakat, mint például a Horowitz, Fuchs, Kroó és Farbenblum családok.¹⁹¹

Munkácson már 1768-tól működő Chevra Kadisa, azaz Szent Szövetség nevezetű a szegényebb zsidókat megsegítő, temetkezési egyesület kiemelkedő.¹⁹² Az egylethez leginkább a Munkácson élő házas férfiak csatlakozhattak, és fontos feladatuk volt a társulathoz tartozó betegek ápolása, ingyenes orvosi ellátás biztosítása, temetés esetén az elhunyt személy őrzése, mosdatása, és a felöltöztetésről történő gondoskodás is. A társulathoz csatlakozó tagok két év eltelte után nyerhettek csak teljes jogú felvételt. A Chevra vezetése arra is kiterjesztette jogát, hogy sírhelyet jelöljenek ki az elhunyt személynek. Továbbá ezek kijelölését a nőket és férfiakat külön-külön kategóriákba sorolva hajtotta végre. Hat alosztályt különített el:

1. vallástudósok és egyleti tagok;
2. családi sírhelyek;
3. nem egyleti tagok és idegenek;
4. gyermekek tíz éves korig;
5. halva született és harminc napnál fiatalabb gyermekek;
6. öngyilkosok.

A munkácsi Chevra Kadisa egyesület tagjai ragaszkodtak a vallási tradíciókhoz, a hagyományokhoz és a szertartási szabályokhoz, melynek az alapját a Sulhan arukh tartalmazta.¹⁹³

Jótékony célú zsidó szervezet létesült már 1846-tól kezdődően, ez pedig nem volt más, mint a Gemilat Chaszudim nevű kölcsönző egylet. Feladatai között szerepelt a rossz anyagi helyzetű, elszegényedett iparosoknak és kiskereskedőknek kézi zálog fejében a kamatmentes kölcsönök nyújtása. Hasonlóan a Chevra Kadis egyesülethez csak az csatlakozott, aki munkácsi és zsidó férfi volt. Fontos kiemelni, hogy a kölcsönök, amelyeket az igénylőknek nyújtottak nem haladhatta meg a 40 forintot, a futamidő fél év volt. Éves közgyűléseket is rendeztek, ezeket leginkább peszah első és utolsó napja között tartották. Ha új tag érkezett a szervezetbe, díszlakomával köszöntötték.¹⁹⁴ A

---

¹⁹¹ Csíki Tamás: *Vallási élet, önszerveződés: Egyletek, szervezetek*. In BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján, Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 96. (Továbbiakban: BÁNYAI – FEDINEC – KOMORÓCZY 2013.)

¹⁹² LEHOCZKY 1881. II. köt. 92.

¹⁹³ BÁNYAI – FEDINEC – KOMORÓCZY 2013. 98.

¹⁹⁴ Uo. 99

vallási egyesület mellett zsidó *nőegyletet* is működtettek, igaz ennek központja Beregszász volt, ahová munkácsi nők és férfiak is csatlakozhattak, viszont csak azok a személyek nyertek felvételt és vehettek részt az egyesületi életben, akiket két régebbi tag ajánlott és a „*társadalmi állásuk nem volt kifogásolható*”. Az egyesület működtetője Weisz Mózesné, a Chevra – elnök felesége.¹⁹⁵

---

¹⁹⁵ BÁNYAI – FEDINEC – KOMORÓCZY 2013. 2013. 98.

ÖSSZEGZÉS

A szakdolgozatban Munkács oktatásával és társadalmi életével foglalkoztam az 1860–70-es évekre vonatkozóan. A kutatás legfőbb célja az volt, hogy a szakirodalmi munkákra, a korabeli orgánumokra, valamint a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár által nyújtott forrásokra támaszkodva egy olyan történelmi áttekintést adjak, amely a vizsgált időszakban Munkács oktatásának állapotát és társadalmi életét mutatja be.

Az első fejezetben szakirodalmi munkákon keresztül igyekeztem átfogó képet nyújtani az 1848–1849. évi magyar szabadságharc utáni Magyarország történetéről. A megtorlás időszakát követően egy centralista, osztrák mintára történő polgári állam kiépítése vette kezdetét, amely erősen korlátozta Magyarország mozgásterét. A magyar társadalom ellenállások sokaságával tiltakozott a fennálló rendszer ellen. A kiegyezés létrejöttével azonban az ország visszanyerte közjogi önállóságát. A történelmi események Magyarország északkeleti részét, ezen belül pedig Bereg vármegye szegmensként Munkácsot és annak lakosságát is érintették. A szabadságharc utáni helyzet bemutatását követően a dolgozatban Munkács általános jellemzésére tértem át. A szakirodalmi munkák statisztikai adatai alapján megállapítom, hogy a lakosság nemzeti és felekezeti összetétele igen sokszínű volt. Felekezeti megoszlás tekintetében a dualizmus előtti években a görögkatolikusok voltak többségben, azonban 1870-re a zsidó vallás vált meghatározóvá.

A munka második fejezetét egyben a téma lényegi részét az oktatás és a Munkácson létesített egyesületek képezték. Lehoczky Tivadar monográfiájában találtam fontos információkat a Munkácson működő iskolákra nézve.

Az Andrássy-kormánytól kezdődően a dualista oktatáspolitikában felismerhető volt azon meggyőződés, miszerint egy fejlett ország létrehozásához elengedhetetlen az intézmények megfelelő ellátása, a társadalmi műveltség kialakítása, amit jelentős részben az oktatás fejlesztésével érhetek el. Eötvös József kultuszminiszter neve mindenki számára közsímet, hiszen az ő tevékenységének köszönhetően a korábbi felekezeti iskolák közös működtetésén alapuló oktatását az önálló, a felekezetek kihagyásával működő népiskolai rendszer váltotta fel. Eötvös törvényjavaslata 1868-ban lépett életbe. A népiskolai törvénnyel kötelezővé vált a 6 és 12 év közötti gyermekek iskolába járása, továbbá a kultuszminiszter iskolaépítést, tankerületeket, a tanítók képzését, községi, valamint állami iskolák felállítását rendelte el. A népiskolai rendszer kialakítása Munkácsot is elérte. Ennek működéséről, valamint a törvény életbelépését követő időszak közoktatási állapotairól a sajtó nyújtott részletesebb információt.

Az 1872-ben megjelent cikkek alapján a közoktatásügyi állapotok Munkácson súlyos képet festettek. A tankötelesek nem vettek részt az oktatásban, az izraeliták körében gyakoriak voltak a

hatósági engedély nélküli, titokban működő úgynevezett „zugiskolák”. A hatóságok többször is követelték ezen iskolák bezűntetését, azonban felszámolásuk nem járt sikerrel. A gyermekek képzése mellett a felnőttek is részesülhettek oktatásban, amiről törvény is született 1869-ben. Munkácson Ruzsák Lajos munkácsi plébános megbízásával megtörtént azon felnőtt, különböző mesterségeket űző személyek lajstromba vétele, akik korábban nem részesültek oktatásban. Mindezen eljárások azt a célt szolgálták, hogy az analfabetizmust felszámolják. A legtöbb településen a községi iskolák megjelenésével a felekezeti iskolák többsége megszűnt; ez a tendencia Munkácsra nem volt jellemző. A görögkatolikus iskola mellett tovább működtek római katolikus és helvét hitvallású iskolák, valamint a községi népiskolák mind a fiúk, mind pedig a lányok számára. A népiskolai törvénynek köszönhetően elrendelték a tanárok továbbképzését. E célból Bereg vármegye különböző településein – legfőképpen Munkácson és Beregszászon – szerveztek póttanfolyamokat.

A város fejlesztésében nagy szerepet játszottak az egyesületek. Munkácson leginkább az ipartestületek létesítése volt számottevő. Ilyenek voltak a csizmadia- és vegyes iparszervezetek, fazekas ipartársulatok, gubás szerveződések. Mindezek célja az ipar fellendítése mellett a segélyezés volt. Kiemelkedő szerepet játszott a város életében a segélyező nőegylet, amely az árva gyerekeket vette pártfogásába, árvaházat létesítve számukra.

Összességében a sajtókutatás és a szakirodalmi munkák által elmondható az, hogy az oktatás szerepe befolyásoló tényezővé vált mind a gazdaság, a politika, de legfőképp a társadalmi élet terén. Munkács oktatási állapota a sajtó tükrében lesújtó képet festett, ami leginkább a városi hatóságok figyelmetlenségének, továbbá az iskolai törvények pontos végrehajtásának és betartásának a hiányából fakadtak. A téma ezen része szélesebb körű kutatást igényel, ugyanis csak az 1872-es állapotokról állnak rendelkezésre részletes információk. Szükséges azonban kiemelni azt is, hogy a város állapotának fellendítése az egyesületek révén valósult meg, hiszen kulturális és társadalmi jelentőséggel egyaránt bírtak.

РЕЗЮМЕ

У дипломній роботі я торкалася освіти та громадського життя Мукачеве в 1860–1870 –х роках. Основною метою дослідження було створення історичного огляду на основі літературних творів, тогочасних органів та джерел, наданих Прикарпатським обласним державним архівом, який показує стан освіти та громадського життя Мукачеве в досліджуваний період.

У першому розділі я намагалася подати цілісну картину періоду 1848–1849 рр. через спеціальні літературні твори про історію Угорщини після війни за незалежність Угорщини. Після періоду відплати почалася розбудова централістської громадянської держави австрійського зразка, яка суттєво обмежила простір для маневру Угорщини. Угорське суспільство протестувало проти існуючої системи численним опором. Однак після врегулювання країна відновила свою незалежність згідно з публічним правом. Історичні події вплинули на північно-східну частину Угорщини, включно з Мукачевом та його населенням, як сегментом Берегського повіту. Після викладу ситуації після війни за незалежність, я перейшла до загальної характеристики Мукачве в дипломній роботі. Спираючись на статистичні дані спеціальних літературних творів, можна зробити висновок, що національний і релігійний склад населення був дуже строкатим. З точки зору конфесійного розподілу, греко-католики становили більшість у роки до дуалізму, але до 1870 року юдейська релігія стала домінуючою.

У другому розділі роботи основною частиною теми була освіта та асоціації, засновані в Мукачеві. У монографії Тівадара Легоцького я знайшла важливу інформацію про школи, які працювали у Мукачеві.

Починаючи з уряду Андраші, дуалістична освітня політика змогла визнати віру в те, що для створення розвиненої країни важливо забезпечити належний догляд за установами та розвинути соціальну грамотність, чого можна значною мірою досягти через розвиток освіти. Ім'я міністра культури Йозефа Етвеша добре відоме всім, оскільки завдяки його діяльності освіти, засновану на спільному функціонуванні попередніх конфесійних шкіл, було замінено самостійною народною шкільною системою, яка діє без конфесій. Законопроект Етвеша набув чинності в 1868 році. Закон про народну школу став обов'язковим для дітей віком від 6 до 12 років, і міністр культури наказав будувати школи, шкільні округи, навчати вчителів і засновувати сільські та державні школи. Розвиток системи народних шкіл також досяг Мукачеве. Більш детально про його роботу та стан народної освіти в період після набрання чинності Законом повідомила преса.

На основі статей, опублікованих у 1872 році, стан народної освіти в Мукачеві мав серйозну картину. Обов'язкові учні не брали участі в навчанні, серед ізраїльтян були поширені так звані «домашні школи», що діяли таємно без офіційного дозволу. Влада неодноразово вимагала закриття цих шкіл, але їх ліквідація була безуспішною. Крім навчання дітей, освіту могли здобувати і дорослі, що також було прийнято в 1869 році. За дорученням мукачівського парафіяльного священика Лайоша Ружака у Мукачеві відбулася реєстрація дорослих, які займалися різними ремеслами, які раніше не здобували освіти. Усі ці заходи мали на меті викоринення неписьменності. У більшості населених пунктів з появою сільських шкіл перестала існувати більшість конфесійних шкіл; ця тенденція не була характерною для Мукачеві. Крім греко-католицької школи продовжували діяти римо-католицька та гетьветська школи, а також сільські народні школи як для хлопчиків, так і для дівчаток. Завдяки Закону про народні школи було наказано підвищувати кваліфікацію вчителів. З цією метою були організовані додаткові курси в різних населених пунктах Берегського повіту – переважно в Мукачеві та Берегові.

Велику роль у розвитку міста відігравали асоціації. У Мукачеві створення промислових асоціацій було найбільш значимим. Такими були шевські та змішані промислові організації, гончарні промислові товариства. Метою всього цього було надання допомоги на додаток до розвитку промисловості. Помітну роль у житті міста відіграло товариство допомоги жінкам, яке взяло під свою опіку дітей–сиріт і заснувало для них притулок.

Загалом, з досліджень преси та літератури можна сказати, що роль освіти стала фактором впливу як у сфері економіки та політики, але перш за все в соціальному житті. Освіта Мукачеві малювала в пресі нищівну картину, що здебільшого випливало з неухважності міської влади, а також з недостатнього точного виконання та дотримання шкільних законів. Ця частина теми потребує більш широкого дослідження, оскільки детальні відомості є лише про умови 1872 року. Однак необхідно також підкреслити, що покращення стану міста здійснювалося через товариства, оскільки вони мали як культурне, так і соціальне значення.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE

I. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

1. KTÁL, Fond 1589, opisz 2, od. zb. 3603. f. 1.
2. KTÁL, Fond 1589, opisz 2, od. zb. 3671 f. 7.
3. KTÁL, Fond 1589, opisz 2, od. zb. 3671. f. 14.
4. KTÁL. Fond: 1589, opisz 2, od. zb. 3476. f. 10–12.

II. KORABELI LAPOK, FOLYÓIRATOK

5. *A Hon*, 1873. augusztus 28. 197. sz.
6. *A Hon*, 1874. április 16. 87. sz.
7. *Bereg*, 1877. június 8. 22. sz.
8. *Bereg*, 1879. július 15. 28. sz.
9. *Budapest Közlöny*, 1873. április 22. 92. sz.
10. *Budapesti Hírlap*, 1872. augusztus 23. 191. sz.
11. *Budapesti Közlöny* 1877. február 11. 33. sz.
12. *Budapesti Közlöny*, 1872. augusztus 26. 220. sz.
13. *Ellenőr*, 1873. augusztus 26. 195. sz.
14. *Fővárosi Lapok*, 1878. február 8. 32. sz.
15. *Magyar Könyvszemle*, 1975. sz.
16. *Nefelejts*, 1866. december 30. 52. sz.
17. *Pesti Napló*, 1868. november 10. 5473. sz.
18. *Pesti Napló*, 1872. augusztus 13. 211. sz.
19. *Politikai Újdonságok*, 1860. október 11. 41. sz.
20. *Politikai Újdonságok*, 1866. február 7. 6. sz.
21. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1875. augusztus 8. 32. sz.
22. Szabó Ignác: Élet- s jellemrajzok. In *Vasárnapi Újság 1861*. április 21. 16. sz.
23. *Vasárnapi Ujság* – 1864. szeptember 25. 39. sz.

III. PUBLIKÁLT FORRÁSOK, KORDOKUMENTUMOK

24. A munkácsi felekezet – nélküli alreal–gymnasium értesítője az 1871–72 tanévről. Közli: Hrabár Mihály, Munkács, Nyomtatott Blayer Pinkásznál, 1872.
25. *A Munkácsi Magyar Királyi Állami Főgimnasium története.* Grünstein és Kozma J. Könyvnyomdája, Munkács 1895.
26. Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos háziállatok kimutatásával együtt,* Pest, 1871.
27. DÁNYAI Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás,* KSH, Budapest, 1993.
28. FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leiratik.* 3. kötet. K. n., Pest, 1851.
29. SZALAY István: *1872 – 1902. Harmincz év a Munkácsi Segélyező és Árvaházi Nőegyesület történetéből. Időszaki jelentés, fennállásának XXX-ik évfordulójára alkalmából.* Pannonia Könyvnyomda, Munkács, 1903.
30. SZALAY István: *1872–1902. Harmincz év a Munkácsi Segélyező és Árvaházi Nőegyesület történetéből. Időszaki jelentés, fennállásának XXX-ik évfordulójára alkalmából.* Pannonia Könyvnyomda, Munkács, 1903.
31. TABÓDY József: *Munkács múltja és jelene Magyarország történetében.* Pest, 1860.
32. VARGHA Gyula: *Hivatalos Statisztikai közlemények. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban,* Budapest, Az Atheaeum R. Társ. Könyvnyomdája, 1880.

IV. KÉZIRATOK

33. LÁSZLÓ Gézáné: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845–től 1920–ig.* Doktori disszertáció, Budapest, 2013.
34. PERÉNYI József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918.* Kandidátusi értekezés. MTA, Budapest, 1954.
35. POLYÁK Marianna: *Görög katolikus és állami elemi népiskolák Bereg vármegyében a dualizmus idején.* Doktori (PhD) értekezés, Piliscsaba, 2013.

V. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

36. DEÁK Ágnes: *„Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
37. DEÁK Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867.* Szerk.: Romsics Ignác. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009.

38. GERGELY András: *Magyarország története a 19. században*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
39. GÖNCZI Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2008.
40. HAHNER Péter: *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648–1815*. Kronosz Könyvkiadó Kft, 2021.
41. HERMANN Róbert: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*. Útmutató Kiadó, [Budapest], 1999.
42. LEHOCZKY Tivadar: *Beregvármegye monographiája*. III. kötet. Különös rész. Pollacsek, Ungvár, 1881.
43. LEHOCZKY Tivadar: *Munkács város új monographiája II. kötet*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.
44. MOLNÁR D. István: *Perifériáról perifériára Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kalligram, Budapest, 2018.
45. RUSZOLY József: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*, Szeged 1999.
46. SZABÓ György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61)*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1967.
47. VARGA Bálint: *Árpád a város fölött, Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Budapest, 2017.

VI. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

48. BÁNYAI Viktória–VARGA Bálint: *Hagyományos és modern zsidó oktatás*. In Bányai Viktória Fedinec Csilla Komoróczy Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*, Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.
49. BERGHAUER Sándor: *Regélő váraink*. In *Közoktatás*. A kárpátaljai magyar pedagógusszövetség lapja, 10. évfolyam, 2–3. szám, 2003.
50. BEZDAI Sándor: *A dualizmus kori egyesülettörténet forrásai*. In *"Nem búcsúzom..." : emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére*. Szerk.: Nagy István; Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Történettudományi Tanszék, Generalia, Szeged, 1994.
51. BOTLIK József: *Anyakönyvi kutatások lehetőségei Kárpátalján*. In *Turul – A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye*. 2012. 85/1. sz. 23–28.
52. BŐSZE Sándor: *„Az egyesületi élet a polgári szabadság..” Somogy megye egyesületei a dualizmus korában*. In Szili Ferenc: *Somogyi Almanach*, 1997. 53. szám. Kaposvár 1997.

53. CIEGER András: Bereg három arca. Helyi közélet az 1870-es években. In *Kárpátaljai Minerva* I. kötet 1. füzet, Budapest–Beregszász, 1997. 47–88.
54. CSATÁRY György: Kézművesipar–történeti anyagok az Ungvári, Munkácsi és Beregszászi városi levéltárban. In *VII. Kézművesipartörténeti Szimpózium Veszprém 1990. november 12–14.* Szerk.: Nagybakay Péter – Németh Gábor: Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága, Veszprém, 1991.
55. CSERNICSKÓ István – Fedinec Csilla: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19-20. század fordulóján, kitekintés a mára. In Szakál Imre: „*Indivisibiliter ac Inseparabiliter*” „*Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul*” A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai, „RIK-U” Kft., Beregszász–Ungvár, 2018.
56. CSÍKI Tamás: *Vallási élet, önszerveződés: Egyletek, szervezetek.* In Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján, Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig.* Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.
57. CSORBA László: A dualizmus rendszerének kiépülése a konszolidált időszaka (1867–1890). In *Magyarország története a 19. században.* Szerk.: Gergely András. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
58. EÖRY Gabriella: A kaszinók elterjedése Magyarországon. In Frank Tibor: *Századok*, 151. évfolyam 2017. 4. szám.
59. FAKÁSZ Mihály: *Sasfészek a Latorca völgyében.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.
60. FEDINEC Csilla: Ruszin önmeghatározási kísérletek az 1860-as években. Hivatali nyelv. In *Társadalomtudományi tanulmányok. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete.* Szerk.: Molnár D. Erzsébet – Molnár Ferenc. Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont–RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2021. 77–92.
61. KARÁDY Viktor: Értelmiség, világi iskolázás és elitképzés. In Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig,* Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013
62. KARÁDY Viktor: Értelmiség, világi iskolázás és elitképzés. In *Zsidók Kárpátalján Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig.* Szerk. Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.
63. KATUS László: Egy kisebbségi törvény születése, Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. In *Regio Kisebbségi Szemle*, 1993. (4. évfolyam, 1–4. szám).

64. KOMORÓCZY Szonja Ráhel: Héber nyomdák, könyvkultúra. In *Zsidók Kárpátalján, Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk.: Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel: Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 85–94.
65. KOMORÓCZY Szonja Ráhel: Nyelvhasználat. In *Zsidók Kárpátalján, Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk.: Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel: Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 37–44.
66. KOSÁRY Domonkos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867, Magyarok Európában III. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 411–414.*
67. LATOR László, SOÓS Kálmán, S. BENEDEK András, UDVARI István, VÁRI Fábán László: *Kárpátaljai Minerva, A humán tudományosság fóruma*, I. kötet, 1 füzet, Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 1997.
68. MANN Miklós: Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus első évtizedeiben. In *Iskolakultúra*, 1993. 3. sz. 15–16. pp. 78–86.
69. MAYER Mária: A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviseléválasztás. In *Századok*, 1974. 5–6. sz. 1142.
70. MOLNÁR Ferenc: A Bereg vármegyei görögkatolikus papság az 1848. évi forradalom sajtójában. In FEDINEC Csilla –SZOTÁK Szilveszter: *Változó világ –változó közösségek a Kárpát-medencében*, Ballasi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2013
71. MOLNÁR Ferenc: A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra. In *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Szerk.: Kovács Kálmán Árpád. Budapest, Országgház Könyvkiadó, 2019. 199–222.
72. MOLNÁR Ferenc: A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején. In *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Szerkesztőbizottság elnöke: Brenzovics László. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász – Ungvár, 2021. 303–309.
73. MOLNÁR Ferenc: Az olmtüzi alkotmány kihirdetése az Ungvári kerületben (1849. november – december). In *Limes. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, III. évfolyam*. Szerk.: dr. Orosz Ildikó, dr. Keresztény István, dr. Bacsó Róbert, dr. Iváncsó Ernő, Beregszász–Ungvár, 2016. 251–259.
74. MOLNÁR Ferenc: Fejezetek az északkelet–magyarországi ruszinok neoabszolutizmus kori történetéből. In *Társadalomtudományi tanulmányok. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet – Molnár Ferenc. Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont–RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2021. 63–76.

75. NYÉKI Tamás: A munkácsi vár 1848–49-ben. In *Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben*. Szerk.: Döbör András–Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc – Nagy Tamás – Zakar Péter. Szeged, 1999. 125–137.
76. PALOTÁS Emil: A Birodalom újjászervezésének kísérletei (1850–1867). In *19. századi egyetemes történelem 1789–1914. Európa és az Európán kívüli országok*. Szerk.: Vadász Sándor. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
77. PAVLENKO, Georgij Vasziljevics: A németek letelepedése Kárpátalján a XVIII–XIX. században. In *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv*. Szerk.: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 38.
78. POHILEC Szilveszter: A legnagyobb Rákóczi birtok a Schöbornok tulajdonában (1726–1746). In *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása*. Szerkesztette: Papp Klára, Püspöki Levente és Novák Ádám, Debrecen, 2019.
79. RUSZOLY József: *Folytonosság és újrakezdés–az 1865–1868. évi országgyűlés összehívásáról másfél évszázad múltán. Állam és Jogtudomány*, 2016.
80. SOLYMOSI József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet–Magyarországon 1848–49-ben*. Doktori disszertáció. Budapest, 2009. 104.
81. TÁRCZY Károly: Czéhrendszer Munkácson, In.: Borovszky Samu: *Századok a magyar történelmi társulat közlönye* 43. évfolyam, Budapest, 1909.
82. VÉGH Ferenc: II. Rákóczi Ferenc és a „Gens fidelissima”: A ruszinok. Egy monográfia margójára. In: *A pécsi ruszisztika szolgálatában, Bebesi György 60 éves*, PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport Pécs, 2018.
83. VEHES Mikola, TOKAR Marian: Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz) a Csehszlovák Köztársaságban 1919–1939, In Fedinec Csilla, Vehes Mikola: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*, Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete, Budapest–Ungvár, 2010.

VII. ISMERETTERJESZTŐ KIADÁSOK

84. KÉSZ Barnabás: *„Egy földön, egy hazában”*, Hon- és népismeret kárpátaljai fiataloknak, PoliPrint, Ungvár–Beregszász, 2009.

VIII. INTERNETES FORRÁSOK

85. A polgári kori egyesületek (1867–1949). In.: Magyar Nemzeti Levéltár, [https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-polgari-kori-egyesuletek-\(1867-1949\)/informacio](https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-polgari-kori-egyesuletek-(1867-1949)/informacio). [Letöltés ideje: 2023. 03. 01.]

86. ANKA László: *A Nemzeti Kaszinó 150 éve vásárolta meg belvárosi székházát – Ybl tervei alapján építették át.* PestBuda, Kelt.: 2021.április 21. In https://pestbuda.hu/cikk/20210421_a_nemzeti_kaszino_150_eve_vasarolta_meg_belvarosi_szekhazat_ybl_tervei_alapjan_epitettek_at [Letöltés ideje: 2023. 03. 31.]
87. GYURICZA Andrea: A Nemzeti Casino múltja és könyvtárának jelene. 85. In.: http://real.mtak.hu/119123/1/85_105_Gyuricza.pdf. [Letöltés ideje: 2023. 02. 10.]
88. KSH: Felnőttoktatás, felnőttképzés, 2014, 2. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/felnottoktatas13.pdf>. [Letöltés ideje: 2023.03.01.]
89. MOLNÁR Ferenc: *Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék történeti kronológiája (1790-1914), különös tekintettel a görög katolikus ruszinságra.* Kézirat. In.: <http://genius-ja.uz.ua/sites/default/files/csatolmanyok/soos-kalman-osztondijprogram-jegyzettamogatasi-palyazat-nyertesei-546/molnarferenckronologia.pdf>. [Letöltés ideje: 2023.05.12.]

FÜGGELÉK:

1. számú melléklet¹⁹⁶

Román Ferenc hagyatéka a munkácsi gimnáziumnak

¹⁹⁶ KTÁL, Fond 1589, op. 2, od. zb. 3603. f. 1.

A munkácsi Kegyezségi igazgatóságától
Lám.

Tekintetes Elő-Eligámi Hivatal!

Jelles Román Ferenc, beregmegyei iskolai Küldöttégi Elnö-
ke, elhunytával becses Könyvtár szállott át intézetünkre,
melyet mielőtt át kell vennünk, minthogy Jelenben meg-
felelőleg hajtómányos, Jelles Román Ferenc úr, laksa birtok-
adalott, és így a Könyvtárnak ott többi helye nincs.

Intézetünk épületében pedig jelentős úres szóba nem
létezik, mert a gymnasium épület egy részét az elemi or-
szágok, melyekről a városnak gondoskodni kell, foglalják
el. — Amialfogva intézetünk érdekében vajjon bátor
a Tekintetes Elő-Eligámi Hivatal felkérésre, melior-
lásra a Munkáson nékelő iskolai Küldöttégnek, Jelles
Román Ferenc megfellelő Elnök helyére, helyettes Elnö-
köt nevezni, ki az iskolai ügyeket egybehívva a Könyvtár-
és museum physicum-nak szükséges helyiségeiről gon-
doskodni fog.

Egyebiránt egész hittel vajjon
Munkáson február hó 5-én 879

A Tekintetes Elő-Eligámi Hivatalnak

lyalásatonak polgár
Hrabárbíróhály
az írás igazgató-
tana

Tekintetes Elő-Eligámi Hivatalnak Beregszászon.

Öfveirása
ázon róm. kat. felrótt hivetnek Munkácsán,
kik az éváskevisébbi vagy semmiben jártasak.

Folyó szám	ház szám	Nevetikus keresztnév	tantervvel
1.	59.	Grega Mihály	efarokus.
2.	67.	Lialka Sándor	napfámes.
3.	70.	Roobl József	napfámes.
4.	201.	Bribala Sándor	Csiszmadia
5.	270.	Blaskó Mihály	gabba.
6.	289.	Turkris Sándor	kerüle.
7.	"	Turkris István	napstámes.
8.	283.	Burai András	Sirasi
9.	176.	Hoxenreiter Károly	farikar
10.	138.	Roobl Verzeel.	esztarjárás.
11.	292.	Galembasi Ferenc.	farikar
12.	316.	Sándor Béla	Gubai.
13.	320.	Sannavics István	Gubai
14.	321.	Skabó Ferenc.	Gubai.
15.	352.	Kundi József	} Zinister
16.	383.	Horváth József.	
17.	"	Horváth Gyula.	
18.	354.	Bada József.	
19.	356.	Bani József.	
20.	357 1/2.	Csava József.	
21.	359.	Csuri József.	
22.	"	Kudi József.	
23.	"	Kudi Márton.	
24.	360. b.	Horváth György	
25.	360. d.	Sármay György	
26.	"	Kudi József.	

3. számú melléklet¹⁹⁷

A munkácsi alreál-gimnázium tanulóinak névsora (1871/72 tanév)

8.

c) Rajzminták 30 fr.-on szereztettek.

Kedves kötelességemnek ismerem intézetünk mind azon nemeskeblű pártfogóinak, kik tanodánk tanszergyűjteményeit becses adományaikkal gazdagítani kegyeskedtek, ez úttal a nevelés-oktatás szent ügyének nevében legforróbb köszönetemet nyilvánítani.

Első Osztály.

A tanuló neve, hitvallása; ismétlő-e ?	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Orosz nyelv	Földrajz	Természetr.rajz	Mennyiségtan	Rajz	Testgyakorlat	Szépíráás	Francia nyelv	Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat
	Blázsek Lajos rk. ism.	2	3	3	3		4	2	4	4	4	4		3	3
Capáry Antal gk.	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4		3	3	e. r.
Fried Adolf mv. ism.	2	3	4	3		4	3	4	1	3	2		4	3	e. r.
Fried Jakab mv. ism.	2	3	4	4		4	3	4	2	4	3	4	4	3	e. r.
Grósz József mv.	1	2	3	1		4	3	3	3	3	3		3	3	e. r.
Hermánovics Antal rk.	2	2	3	2		2	2	2	3	4	2	2	4	3	jel
Hrabár Jenő gk.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4		4	4	e. r.
Jerábek Gyula rk.	3	3	4	4		1	2	3	4	4	4	4	4	4	e. r.
Kaufmann Ignác mv.	3	5	4	4		4	4	4	4	4	4		4	3	m. r.
Komka György rk.	4	5	4	4		4	4	4	4	4	4		4	4	m. r.
Komlósy György hv.	2	2	3	2		3	1	2	4	3	4		2	2	e. r.
Komorócy Menyhért hv.	4	5	6	5		6	5	5	4	4	4		6	4	h. r.
Literáti Tamás hv.	2	3	3	3		4	3	3	4	4	4		3	3	e. r.
Magyary József rk.	4	4	4	4		4	4	4	3	4	3		4	4	e. r.
Mañajló Tódor gk.	3	2	3	2	3	3	2	3	3	3	4		3	2	e. r.
Máthé János rk.	3	5	5	4		5	4	4	4	4	4		4	3	m. r.
Meisels Vilmos mv.	2	4	3	2		3	4	3	5	4	4	3	3	3	e. r.
Pazuchánics Emil gk. ism.	2	3	3	3	3	4	3	4	2	3	3		3	2	e. r.
Petriesko Endre gk.	4	5	4	3	3	4	3	4	4	4	4	4	4	4	m. r.
Stéger Pál rk.	2	4	4	3		4	3	3	4	3	4		4	4	e. r.
Szenkószky Sándor rk.	4	5	4	4		3	4	5	3	4	4		5	3	m. r.
Sztecovics György gk.	4	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4		5	5	m. r.
Teszlovics János gk.	4	5	5	4	4	4	4	4	3	4	2	4	5	4	m. r.
Weisz Vilmos mv. ism.	2	4	4	4		4	3	3	3	4	3		5	4	e. r.

¹⁹⁷ A munkácsi felekezeti-nélküli alreál-gymnasium értesítvénye az 1871-72 tanévről. Közli: Hrabár Mihály, Munkács, Nyomtatott Blayer Pinkásznál, 1872.

Második Osztály.

A tanuló neve, hitvallása ; ismétlő-e?	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Orosz nyelv	Földrajz	Természettud.	Mennyiségtan	Rajz	Tesztyakorlat	Szépíráás	Francia nyelv	Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat
	Andrásy Gyula hv.	4	5	4	5		5	3	4	5	2	5		6	5
Birnstingl Gusztáv. rk.	2	2	2	2		2	2	2	2	2	1		2	3	jel.
Borkules József. gk.	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5	e. r.
Dresowitz József rk.	3	3	4	3	3	3	2	3	4	3	4	3	3	4	e. r.
Dzurócsik Bertalan gk.	4	5	5	4	5	4	4	4	3	3	3	4	5	4	m. r.
Einer Sándor rk.	2	3	3	3		2	2	3	4	4	4		3	2	e. r.
Fechtel János rk.	2	3	4	2		2	2	3	3	3	4		4	4	e. r.
Fried Gyula mv.	3	4	4	4		4	4	4	3	4	3		4	3	e. r.
Fried Ignác mv.	2	4	4	3		2	3	4	3	3	4		3	3	e. r.
Fuchs Vilmos rk.	4	4	4	3		4	4	4	2	3	3		4	3	e. r.
Háber János rk.	1	1	1	1	3	1	1	1	2	4	2	2	2	2	kit.
Illés József hv.	2	2	2	2		3	2	3	3	4	3		2	2	e. r.
Jamnicky József rk.	4	4	4	5		4	3	4	4	3	4		5	5	m. r.
Kabáczy Mihály gk.	4	4	4	4	5	5	4	4	3	3	4		4	3	m. r.
Koflanovics Bazil gk.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	4	e. r.
Kovács Lajos hv.	4	4	4	4		4	4	4	4	4	4		3	3	e. r.
Kövér Géza rk.	2	2	2	2		2	2	2	4	3	4		3	3	jel.
Literáti Béla hv.	4	4	4	4		4	4	4	4	4	4		5	4	e. r.
Markovics Miklós gk.	4	5	5	4	4	5	4	5	3	4	4		5	3	m. r.
Méhes Mihály gk.	1	2	2	2	2	2	2	3	3	3	4	2	2	2	e. r.
Nemes Menyhért hv.	2	3	3	2		3	3	3	3	3	3		3	6	e. r.
Pazuchánics Ágost gk.	4	4	4	4	5	5	3	4	2	4	3		5	3	m. r.
Pákh János gk.	4	4	3	3	4	3	2	4	3	3	3	4	3	2	e. r.
Riesenberger Rajmund rk.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3		5	4	e. r.
Róbl Vilmos rk.	4	4	4	4		4	4	4	2	3	3		3	3	e. r.
Roth Ignác mv.	2	5	5	4		5	4	4	1	4	3		5	4	m. r.
Szmocsko János gk.	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	4	2	2	2	jel.
Ungár Géza mv.	2	3	3	2		4	2	3	3	3	3		3	6	e. r.

5. számú melléklet
*A munkácsi állami főgimnázium*¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ FRANKOVICH Sándor: *A Munkácsi Magyar Királyi Állami Főgymnasium története és 1895-96-ik tanév értesítője*, Munkács, Nyomtatott Grünstein és Kozma I. Könyvnyomdájában 1896.